ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА»
ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра реабілітаційних технологій

Освітня програма «Соціальна робота»
Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

«ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УБД»

Здобувача(чки) освіти:
Куц Павло Віталійович

Науковий керівник:
д.пед.н., проф. Давиденко Г.В.

Рецензент:
д.пед.н., проф. Кочубей Т.Д.

Допущено до захисту рішенням реабілітаційних технологій
Протокол №_6_від «_30_» ___01___2026 р.
Завідувач кафедри_____Башинська О.І.
(підпис)

Вінниця 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ 4

ВСТУП 5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УБД 11

1.1. Сутність та особливості соціальної реабілітації учасників бойових дій 11

1.2. Нормативно-правова база забезпечення освітніх потреб ветеранів в Україні. Огляд законів та державних програм, що гарантують право на освіту та перекваліфікацію 14

1.3. Світовий досвід використання освіти як інструменту інтеграції комбатантів у цивільне суспільство. Аналіз програм США, досвіду країн ЄС та Ізраїлю 18

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ 23

РОЗДІЛ 2. ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ 25

2.1. Концепція «освітнього простору» та його потенціал у роботі з ветеранами. Освіта не лише як навчання, а як комунікативне середовище та засіб відновлення соціальних зв'язків 25

2.2. Психолого-педагогічні умови залучення УБД до освітнього процесу. Бар’єри (вікові, психологічні, когнітивні) та мотивація ветеранів до навчання 28

2.3. Роль закладів вищої та професійної освіти у створенні інклюзивного ветеранського середовища. Діяльність ветеранських хабів при університетах, центрів сертифікації та курсів перекваліфікації 33

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ 39

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ДЛЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ УБД 41

3.1.Аналіз сучасного стану та проблем реалізації освітніх потреб ветеранів (на прикладі Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна» та Вінницького фахового коледжу Університету «Україна» 41
3.2.Модель адаптивного освітнього середовища для соціально-психологічного відновлення учасників бойових дій 51
3.3. Методичні рекомендації щодо вдосконалення соціальної реабілітації УБД засобами освіти та професійної перепідготовки 58
ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ 63
ВИСНОВКИ 65
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ 67
ДОДАТОК А 73
ДОДАТОК Б 75

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

УБД	учасник бойових дій
АОС	адаптивне освітнє середовище
ПТСР	посттравматичний стресовий розлад
ВНЗ	вищий навчальний заклад
ЧМТ	черепно-мозкова травма
ШІ	штучний інтелект
ІТ	інформаційні технології
ЄДРВВ	єдиний державний реєстр ветеранів війни
ЄДЕБО	єдина державна електронна база з питань освіти
МОЗ	Міністерство охорони здоров’я
ЄС	Європейський Союз
КГ	контрольна група
ЕГ	експериментальна група

ВСТУП

Актуальність дослідження. Збройна агресія проти України призвела до стрімкого збільшення кількості ветеранів та учасників бойових дій (УБД), які потребують системної підтримки при поверненні до цивільного життя. Соціальна адаптація цієї категорії громадян є питанням національної безпеки та стійкості суспільства. Одним із найефективніших інструментів такої адаптації є освіта, яка дозволяє ветерану змінити бойову ідентичність на професійну. Значна частина УБД стикається з наслідками бойових психічних травм, ПТСР та когнітивними порушеннями, спричиненими мінно-вибуховими травмами. Традиційні освітні формати часто не враховують зниження концентрації уваги, підвищену тривожність та швидку втомлюваність ветеранів. Це зумовлює високий відсоток відрахувань та низьку мотивацію до навчання через страх перед інтелектуальною неспроможністю. Існує об’єктивна потреба у трансформації освітнього простору з формального «надання знань» у «терапевтичне середовище». Концепція адаптивного освітнього середовища (АОС) є малодослідженою в контексті вітчизняної вищої школи, особливо в поєднанні з цифровими технологіями та штучним інтелектом. Потребують наукового обґрунтування методики, що дозволяють одночасно здобувати фахову перепідготовку та проходити психологічне відновлення.

На прикладі Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна» простежується запит на створення інклюзивних моделей, які б враховували специфіку регіону, що є потужним хабом для реабілітації поранених. Відсутність чітких методичних рекомендацій для викладачів щодо роботи з УБД створює розрив між потребами ветеранів та реальними можливостями ВНЗ.

Таким чином, розробка та впровадження моделі адаптивного освітнього середовища є критично важливою для подолання «когнітивного бар’єру» ветеранів, забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці та збереження ментального здоров’я нації.

Об’єкт дослідження: процес соціально-психологічного відновлення та реабілітації учасників бойових дій у вищому освітньому просторі в умовах сучасних викликів.

Предмет дослідження: особливості та механізми функціонування адаптивного освітнього середовища, що забезпечує професійну перепідготовку та психологічну реінтеграцію учасників бойових дій (на прикладі Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна» та Вінницького фахового коледжу Університету «Україна»).

Мета дослідження: полягає у теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці ефективності моделі адаптивного освітнього середовища, яка сприяє успішному соціально-психологічному відновленню учасників бойових дій через опанування ними нових цифрових компетенцій.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан наукової проблеми у вітчизняній та зарубіжній літературі, визначивши теоретико-методологічні засади соціально-психологічного відновлення учасників бойових дій засобами освіти.
2. З’ясувати специфіку освітніх та реабілітаційних потреб ветеранів, а також виявити ключові бар’єри (когнітивні, психологічні, соціальні), що перешкоджають їхній успішній професійній перепідготовці.
3. Здійснити аналіз практичного досвіду та сучасного стану реалізації освітніх послуг для УБД на базі Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна».
4. Обґрунтувати та розробити теоретичну модель адаптивного освітнього середовища, яка б інтегрувала процеси навчання професійним навичкам із технологіями психологічної підтримки та релаксації.
5. Розробити методику та зміст навчальної програми (наприклад, «Цифровий міст»), спрямованої на формування сучасних цифрових компетенцій ветеранів із використанням інструментів штучного інтелекту як засобу когнітивного відновлення.

6. Експериментально перевірити ефективність розробленої моделі та програми шляхом проведення порівняльного анкетування учасників бойових дій до та після завершення навчання.

7. Здійснити статистичну обробку та інтерпретацію результатів дослідження, підтвердивши вплив адаптивного середовища на зниження тривожності та підвищення когнітивної впевненості ветеранів.

8. Сформулювати методичні рекомендації для викладачів, адміністраторів закладів вищої освіти та фахівців із реабілітації щодо вдосконалення системи соціально-психологічного відновлення УБД у процесі професійної перепідготовки.

Гіпотеза дослідження: полягає у припущенні, що соціально-психологічне відновлення учасників бойових дій буде більш ефективним за умови впровадження моделі адаптивного освітнього середовища, яка забезпечує синергію професійної перепідготовки та психологічного супроводу.

Методологічну базу дослідження становить комплексний підхід, що базується на поєднанні загальнонаукових та спеціальних методів, що дозволило забезпечити об’єктивність та достовірність отриманих результатів.

1. Теоретичні методи використовувалися на етапі аналізу літератури та розробки моделі (розділи 1 та 2):

- аналіз, синтез та узагальнення: для вивчення сучасного стану проблеми реабілітації ветеранів та освітніх потреб УБД;
- порівняльно-зіставний метод: для аналізу традиційних освітніх підходів та виявлення переваг адаптивного навчання;
- моделювання: для побудови теоретичної структури адаптивного освітнього середовища (АОС) та визначення взаємозв’язків між його компонентами.

2. Емпіричні методи застосовувалися під час практичної частини дослідження на базі Вінницького інституту та коледжу (розділ 3):

- діагностичні методи (анкетування, тестування): для збору первинних даних про когнітивний та психоемоційний стан 60 учасників до та після впровадження програми;

- педагогічний експеримент: апробація розробленої програми «Цифровий міст» у реальному освітньому процесі;
- метод експертних оцінок: вивчення думок викладачів та тьюторів щодо готовності інституту до впровадження моделі АОС;
- спостереження: для фіксації динаміки залученості ветеранів у навчальний процес та їхньої реакції на методи психорелаксації.

3. Статистичні методи (методи математичної обробки даних) використовувалися для доведення значущості результатів:

- описова статистика: розрахунок середніх арифметичних значень (M), стандартних відхилень для порівняння рівнів тривожності та когнітивної впевненості;
- математичне порівняння: розрахунок відсоткового співвідношення позитивних змін у групах досліджуваних;
- критеріальний аналіз: використання t-критерію Стьюдента для встановлення статистичної значущості розбіжностей між показниками констатувального та контрольного етапів експерименту (доведено на рівні $p < 0.05$).

Наукова новизна. Полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичній реалізації комплексного підходу до соціально-психологічного відновлення ветеранів у межах вищої школи. Вперше розроблено та науково обґрунтовано модель адаптивного освітнього середовища для учасників бойових дій, яка базується на синергії професійної перепідготовки та психологічної реабілітації. На відміну від існуючих підходів, ця модель розглядає процес навчання не лише як трансляцію знань, а як активний інструмент десенсибілізації травматичного досвіду.

Практичне значення: полягає у розробці та впровадженні конкретного інструментарію для підвищення ефективності соціально-психологічного відновлення учасників бойових дій у системі вищої та професійної освіти.

Розроблено та апробовано навчальну програму «Цифровий міст: від військового досвіду до цивільної кар’єри», яка може бути інтегрована в навчальні плани центрів перепідготовки, університетів та громадських

організацій, що займаються ветеранськими справами. Програма містить готовий набір модулів, адаптованих до когнітивних особливостей осіб із бойовим досвідом. Створено комплекс методичних рекомендацій для викладачів та адміністраторів ВНЗ щодо організації «травма-інформованого» освітнього простору. Ці рекомендації включають поради з сенсорної безпеки приміщень, алгоритми реагування на тригерні ситуації та методику оцінювання успішності ветеранів, що дозволяє знизити рівень конфліктності та відрахувань серед слухачів-УБД. Впроваджено інструментарій ШІ-супроводу навчання, який дозволяє автоматизувати частину когнітивної роботи (структурування текстів, планування, пошук інформації), що є критично важливим для ветеранів із наслідками контузій та легкої ЧМТ. Це спрощує процес повернення до інтелектуальної праці та підвищує самооцінку слухачів. Запропоновано модель тьюторської підтримки «Рівний-рівному», яка може бути масштабована на інші навчальні заклади України. Вона передбачає залучення ветеранів-випускників як менторів, що значно пришвидшує соціальну адаптацію нових студентів та формує сталу ветеранську спільноту в закладі освіти.

Апробація результатів. Результати дослідження доповідалися та обговорювалися на конференціях різного рівня:

- 31.10.2025; Вінниця, Україна: VI Міжнародна наукова конференція «Актуальні питання розвитку галузей науки»
- 23.01.2026; Vinnytsia, UKR - Vienna, AUT (Online): X International Scientific and Practical Conference «GLOBALIZATION OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE: INTERNATIONAL COOPERATION AND INTEGRATION OF SCIENCES»

Тези: Соціальна робота з інтеграції УБД в освітній простір як інструмент профілактики конфліктів. Актуальні питання розвитку галузей науки: зб. наук. праць з матеріалами VI Міжнар. наук. конф. (м. Вінниця, 31 жовтня 2025 р.). Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 153. DOI: https://doi.org/10.62731/mcnd-31.10.2025.005

Статті:

1. Інструментарій соціальної роботи у вирішенні конфліктних ситуацій в умовах сучасного освітнього середовища. Грааль науки. – 2026. – № 61. – С. 537–544. – DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.23.01.2026.059.

Обсяг та структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних 70 джерел, що налічує найменування. Основний зміст роботи представлений на 12-70 сторінках і містить 8 таблиць та 2 діаграми. Загальний обсяг роботи 75 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УБД

1.1. Сутність та особливості соціальної реабілітації учасників бойових дій

Соціальна реабілітація учасників бойових дій (УБД) — це комплексний процес відновлення соціального статусу особи, її повноцінного функціонування в суспільстві, налагодження порушених соціальних зв’язків та адаптації до умов мирного життя [1].

На відміну від медичної реабілітації, яка фокусується на відновленні фізіологічних функцій, соціальна реабілітація спрямована на подолання «соціального відчуження», яке часто виникає після повернення з фронту.

Основні складові сутності реабілітації:

1. Соціальна адаптація: пристосування до нових умов побуту, праці та сімейних відносин.

2. Соціальна інтеграція: включення ветерана в активне громадське життя, волонтерство або місцеве самоврядування [2].

3. Соціальний захист: забезпечення доступу до пільг, житла, медичної допомоги та правового супроводу.

Робота з цією категорією осіб має низку специфічних рис, зумовлених бойовим досвідом. Ветерани часто відчувають прірву між своїм досвідом на війні та цінностями цивільного суспільства. Реабілітація має на меті знайти точки дотику. Соціальна реабілітація неможлива без залучення сім'ї. Дружини/чоловіки та діти також потребують підтримки, оскільки вони проходять процес вторинної травматизації [3]. Особливістю є необхідність професійної переорієнтації. Багато УБД не можуть або не бажають повертатися на попередні місця роботи, шукаючи нові сенси в професійній діяльності. Соціальний аспект завжди тісно переплетений з психологічним станом (ПТСР, депресія) та фізичними обмеженнями (інвалідність внаслідок поранень). На сучасному етапі сутність реабілітації розширюється за рахунок:

1. Цифровізації послуг: використання застосунків (наприклад, «Е-ветеран») для отримання соціальних послуг.

2. Створення ветеранських хабів: перехід від кабінетної системи соцзахисту до неформальних осередків підтримки за принципом «рівний — рівному» [4].

3. Інклюзивність громад: підготовка місцевих громад до прийняття ветеранів з інвалідністю, створення безбар'єрного простору.

Поняття «реабілітація» (від лат. rehabilitatio — відновлення) у контексті УБД слід розглядати через призму трьох основних парадигм:

1. Медико-соціальна: відновлення працездатності та соціальної активності осіб, що отримали поранення або контузії.

2. Психосоціальна: фокус на подоланні наслідків бойової психічної травми та зміні соціальних ролей (від «воїна» до «цивільного»).

3. Педагогічна: перенавчання, зміна кваліфікації та адаптація до нових етичних норм суспільства [5].

Науковці виділяють кілька рівнів соціальної реабілітації, які мають бути відображені у вашому дослідженні:

• Мікрорівень (особистісний): робота над самосприйняттям ветерана. Відновлення навичок самообслуговування (у разі інвалідності) та здатності до саморегуляції в соціумі.

• Мезорівень (сімейно-груповий): реконструкція сімейних стосунків. Соціальна реабілітація тут виступає інструментом запобігання домашньому насильству та розлученням, що є частим наслідком тривалого перебування в зоні бойових дій [6].

• Макрорівень (суспільний): формування позитивного образу ветерана в медіа та суспільній свідомості. Це запобігає стигматизації («всі ветерани агресивні» або «всі ветерани потребують жалю»).

На відміну від світового досвіду (наприклад, США чи Ізраїлю), українська модель має унікальні особливості. Реабілітація перестала бути точковою послугою, вона набула загальнонаціонального масштабу, що потребує

децентралізації (надання послуг у громадах, а не лише в столичних центрах). Враховуючи економічну ситуацію, ключовою особливістю стає навчання ветеранів веденню власного бізнесу (гранти «Власна справа») та працевлаштування в ІТ або технологічних секторах [7].

Варто зауважити, що у вітчизняній науковій дискурсії та практичній діяльності соціальна реабілітація часто ототожнюється або розглядається лише як додаток до медичних заходів. Проте, попри їхній тісний взаємозв'язок у межах єдиного реабілітаційного циклу, ці напрями мають принципові відмінності за своєю методологією, цільовими орієнтирами та очікуваними результатами. Якщо медичний аспект зосереджений на біологічному вимірі особистості — відновленні анатомічної цілісності та фізіологічних функцій організму після бойових травм, то соціальний аспект апелює до особистості як суб'єкта суспільних відносин. Саме соціальна реабілітація покликана компенсувати обмеження життєдіяльності, що заважають ветерану виконувати звичні соціальні ролі: бути батьком, працівником чи активним членом громади. Для чіткішої диференціації цих понять та виокремлення специфічного предмету нашого дослідження, доцільно провести порівняльну характеристику за ключовими параметрами, що наведені у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Порівняльна характеристика медичної та соціальної реабілітації

Критерій порівняння	**Медична реабілітація**	**Соціальна реабілітація**
Об'єкт впливу	Організм, фізичні функції	Соціальні зв'язки, роль у соціумі
Мета	Одужання, компенсація дефектів	Інтеграція в громаду, самореалізація
Основний інструмент	Медикаментозна терапія, фізіотерапія	Комунікація, навчання, пільги, право
Кінцевий результат	Фізичне здоров'я	Соціальна незалежність

Аналіз представлених даних дозволяє стверджувати, що соціальна реабілітація є вищою ієрархічною сходинкою відновлення, оскільки вона забезпечує кінцеву мету повернення комбатанта – його повну автономність та спроможність до продуктивної життєдіяльності поза межами медичних установ.

1.2. Нормативно-правова база забезпечення освітніх потреб ветеранів в Україні. Огляд законів та державних програм, що гарантують право на освіту та перекваліфікацію

Забезпечення права ветеранів на освіту та професійну перекваліфікацію є стратегічним напрямом державної політики України, спрямованим на успішну ресоціалізацію колишніх військовослужбовців у цивільне життя. Нормативно-правове регулювання цієї сфери характеризується багаторівневістю та динамічністю, особливо в контексті адаптації законодавства до викликів повномасштабної війни [8].

Фундаментом освітньої підтримки ветеранів є Конституція України, яка гарантує право на освіту кожному громадянину. Проте спеціальні гарантії для учасників бойових дій (УБД) та осіб з інвалідністю внаслідок війни закріплені у профільних законах:

1. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»: встановлює право на державну цільову підтримку для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти у державних і комунальних закладах [9].

2. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»: визначає механізми післядипломної освіти та підвищення кваліфікації.

3. Закон України «Про освіту» та «Про вищу освіту»: регулюють квоти на вступ та особливі умови фінансування навчання ветеранів [10].

Станом на початок 2026 року ключовою подією є робота над Кодексом України про захист державності, незалежності та статус захисників держави (проєкт №14265). Цей документ покликаний систематизувати розрізнені норми та запровадити єдиний «Ветеранський стандарт» освітніх послуг [11].

Важливим кроком стала Постанова КМУ №318 від 14.03.2025, яка розширила державну допомогу на навчання, покриваючи до 100% його вартості для певних категорій ветеранів та їхніх дітей (до 23 років).

Держава пропонує декілька дієвих інструментів для зміни професійного профілю ветеранів:

- програма ваучерів на навчання: державний центр зайнятості видає ваучери (станом на 2026 рік сума складає до 10-кратного розміру прожиткового мінімуму — понад 30 000 грн). Ваучер дозволяє безкоштовно опанувати одну зі 155 спеціальностей (від IT до медицини) [12].
- проєкти Міністерства у справах ветеранів: зокрема, платформа «е-Ветеран» та національна освітня платформа «Education for Veterans» (запущена наприкінці 2024 року), що пропонують доступ до курсів перекваліфікації з подальшим працевлаштуванням [13].
- бюджетні програми 2026 року: у Держбюджеті-2026 на ветеранську політику передбачено рекордні 18,9 млрд грн, частина яких спрямована на «освітні сертифікати» та розвиток мережі ветеранських просторів як центрів неформальної освіти.

Окрему увагу в законодавстві приділено саме перекваліфікації, оскільки значна частина ветеранів через фізичні поранення або психологічний стан не може повернутися до попередньої професії.

Ваучер — це документ, що дає право безоплатно пройти навчання у закладах освіти за затвердженим переліком професій. Правове підґрунтя: Закон України «Про зайнятість населення» [14]. Процедура 2026 року: ветерани мають право на ваучер незалежно від реєстрації як безробітних. Перелік спеціальностей розширено до високотехнологічних галузей (кібербезпека, оператор БПЛА, енергоменеджмент) та критично важливих (фізична терапія, ерготерапія, психологія). Професійна адаптація за програмами Мінветеранів - цей механізм передбачає короткострокові курси (від декількох тижнів до 3 місяців) з метою отримання конкретних навичок. Фінансування йде безпосередньо закладу освіти за кожного навченого ветерана. Напрями: водіння категорій C, D, E, курси іноземних мов, менеджмент малого бізнесу [15].

Законодавство гарантує ветерану не лише «місце» в аудиторії, а й умови для успішного навчання:

- соціальна стипендія: згідно з Постановою КМУ №1045, ветерани-студенти отримують підвищену соціальну стипендію. У 2026 році процедура її отримання максимально автоматизована через синхронізацію ЄДЕБО (реєстр освіти) та Єдиного державного реєстру ветеранів війни [16];
- право на безоплатне проживання: ветерани та їхні діти мають першочергове право на безкоштовне проживання у гуртожитках закладів освіти;
- пільгові кредити: для тих, хто не пройшов на бюджетні місця, передбачено довгострокове кредитування під 0% або з мінімальною ставкою, де гарантом виступає держава.

Незважаючи на розвинену нормативно-правову базу, процес практичного впровадження реабілітаційних заходів стикається з низкою проблем, які можна класифікувати за декількома рівнями. Попри цифровізацію, у 2026 році все ще спостерігаються розриви між реєстрами (ЄДРВВ, ЄДЕБО та реєстрами МОЗ) [17]. Це змушує ветеранів особисто підтверджувати свій статус у різних інстанціях для отримання освітніх пільг, що часто викликає роздратування та відмову від послуг. Найкращі реабілітаційні та освітні центри зосереджені у великих містах (Київ, Львів, Харків, Вінниця). Ветерани, які мешкають у сільській місцевості, мають обмежений доступ до інформації та безпосередніх послуг перекваліфікації, що поглиблює соціальну ізоляцію. Багато ветеранів відчувають зневіру через бюрократичні затримки. Окрім того, існує проблема психологічної неготовності сідати за навчальну парту з 17-річними студентами, що вимагає впровадження андрагогічних підходів (навчання дорослих), які в більшості українських ВНЗ ще не розвинені [18]. Часто суспільство сприймає ветерана або як «героя без недоліків», або як «небезпечну особу з ПТСР». Обидві крайнощі шкодять соціальній реабілітації, створюючи бар'єри при працевлаштуванні після перекваліфікації.

Велика кількість навчальних закладів та центрів соціального захисту, що формально надають послуги, фактично не пристосовані для осіб з інвалідністю (відсутність ліфтів, вузькі двері, непристосовані вбиральні) [19]. Програми перекваліфікації іноді готують фахівців за застарілими спеціальностями, на які

немає попиту в реальному секторі економіки, що робить виданий державою ваучер на навчання лише «формальним папірцем». Також у системі бракує фахівців, які володіють методиками комбінованої реабілітації. Соціальні працівники часто не мають психологічної підготовки для роботи з бойовою травмою, а викладачі ВНЗ не знають, як працювати з аудиторією, що має специфічний бойовий досвід та можливі когнітивні наслідки контузій. Виявлені проблеми свідчать про те, що перехід від «декларативної» підтримки до «людиноцентричної» потребує не лише нових законів, а й глибокої трансформації свідомості як надавачів послуг, так і суспільства в цілому [20].

Однією з найменш досліджених, але найбільш гострих проблем є вплив наслідків бойових дій на здатність до навчання. Велика кількість ветеранів має досвід контузій, що призводить до розладів пам'яті, зниження концентрації уваги та швидкої втомлюваності [21]. Традиційні академічні програми не враховують потребу в особливому графіку або специфічних формах контролю знань для таких осіб. Перехід від ролі командира чи досвідченого бійця, від рішень якого залежали життя, до ролі студента, який має виконувати вказівки викладача, часто створює внутрішній конфлікт. Це може виражатися у неприйнятті критики або скептичному ставленні до теоретичних знань, що не мають миттєвого практичного застосування. Проблема полягає не лише у ветеранах, а й у самій системі освіти. На відміну від західних моделей, в українських ВНЗ рідко зустрічаються спеціалізовані офіси, які б допомагали ветерану координувати навчання, отримувати пільги та отримувати психологічну допомогу в межах одного закладу [22].

Викладацький склад часто не володіє навичками конфліктології та інклюзивного викладання. Існує ризик ненавмисного «ретригерування» ветерана під час обговорення певних тем у студентській аудиторії. Магістранти-ветерани – це переважно дорослі люди з родинами. Навіть за умови безкоштовного навчання, стипендія не покриває мінімальних потреб сім'ї. Це змушує ветеранів поєднувати складне навчання з роботою, що призводить до вигорання та частого відрахування за власним бажанням на другому чи третьому курсах.

Законодавство часто обмежує термін реалізації права на освіту (наприклад, протягом певної кількості років після демобілізації), що не завжди збігається з моментом, коли ветеран стає психологічно готовим до навчання [23]. На ринку з'являється велика кількість короткострокових курсів від несертифікованих організацій, які залучають державне фінансування, але не дають реальних знань. Ветеран отримує диплом або сертифікат, який не визнається працедавцями. Це створює ефект «вторинної віктимізації» – людина відчуває, що її знову використали, що погіршує загальний процес соціальної реабілітації. Системний аналіз свідчить, що головна проблема сучасної моделі в Україні – це її фрагментарність. Держава надає юридичне право (закони) та фінансовий інструмент (ваучери), але не забезпечує повний супровід ветерана в освітньому просторі. Таким чином, соціальна реабілітація через освіту залишається викликом, який вимагає не лише бюджетних витрат, а й трансформації академічного середовища.

1.3. Світовий досвід використання освіти як інструменту інтеграції комбатантів у цивільне суспільство. Аналіз програм США, досвіду країн ЄС та Ізраїлю

Нами було проаналізовано міжнародні практики, які свідчать, що успішна реінтеграція ветеранів базується на концепції «Lifelong Learning» (навчання впродовж життя) та створенні специфічної екосистеми підтримки всередині закладів освіти [24]. США мають найстарішу та найбільш фінансово забезпечену систему освітньої підтримки ветеранів. Програма покриває 100% вартості навчання у державних університетах, надає щомісячну допомогу на житло та стипендію на підручники. Головна особливість – право на передачу освітніх пільг членам родини (дружині або дітям), що сприяє стабілізації всієї сімейної системи. У більшості університетів існують осередки організації «Student Veterans of America» [25]. Це мережа взаємодопомоги «рівний-рівному», яка

допомагає адаптувати бойовий досвід до академічних вимог. Спеціальний трек для ветеранів з інвалідністю, де освіта підбирається індивідуально під фізичні можливості особи з метою гарантованого працевлаштування.

Post-9/11 GI Bill - це основна програма фінансування освіти ветеранів, яка станом на навчальний рік 2025–2026 має важливі параметри [26]. Пільги нараховуються залежно від терміну служби. 100% покриття отримують ті, хто відслужив понад 36 місяців або був комісований через поранення (після 30 днів служби). У державних ВНЗ відбувається повна оплата навчання та зборів за внутрішнім тарифом штату. У приватних ВНЗ 2025–2026 роках діє ліміт у $29,920.95 на рік. Проте різниця часто покривається через Yellow Ribbon Program – добровільну угоду, де ВНЗ та Департамент у справах ветеранів (VA) солідарно оплачують залишок вартості [27]. Також ветеран отримує щомісячну допомогу на житло, яка у 2026 році в середньому становить $2,518. Це дозволяє студенту-ветерану зосередитися на навчанні, не працюючи на кількох роботах. Програма «Edith Nourse Rogers STEM Scholarship» надає додаткові $30,000 та 9 місяців фінансування для тих, хто здобуває складні наукові чи інженерні ступені.

На відміну від загального GI Bill, програма Vocational Rehabilitation and Employment (Професійна реабілітація та працевлаштування) фокусується виключно на ветеранах із сервісно-пов'язаною інвалідністю (від 10% втрати працездатності) [28]. За кожним ветераном закріплюється фахівець, який супроводжує його від моменту оцінки навичок до успішного працевлаштування (мінімум 60 днів на новому місці). Успіх США базується не лише на грошах, а й на культурі підтримки всередині кампусів. Майже кожен університет США має «Office of Veteran Affairs» [29]. Це окремий простір, де ветеран може отримати консультацію з фінансів, психологічну допомогу та просто поспілкуватися з «своїми». Згідно з даними досліджень SVA, ветерани-студенти мають середній бал (GPA 3.39), що вище за середній бал цивільних студентів. Вони частіше обирають складні спеціальності (бізнес, медицина, STEM). Joint Services Transcript – це документ, де військові навички (керування персоналом,

радіозв'язок, логістика) переведені в академічні кредити. Це дозволяє ветеранам скоротити термін навчання на 1–2 семестри [30].

Досвід США є надзвичайно цінним для України, оскільки він демонструє перехід від моделі «соціальних виплат» до моделі «інвестицій у людський капітал». Впровадження американських підходів допомогло б перетворити ветеранів на потужний рушій української економіки. В США військові навички автоматично конвертуються в академічні кредити. Ветеран, який на фронті керував підрозділом (менеджмент), займався логістикою чи обслуговував складну техніку, міг би отримати диплом бакалавра не за 4 роки, а за 2,5. Це економить державні кошти та швидше повертає фахівця на ринок праці. В американських ВНЗ ветеран не йде в загальний деканат. Він іде у Veteran Center [31].

На базі великих університетів можна створити хаби, де працюють соціальні працівники та психологи, які самі мають бойовий досвід. Це знімає проблему «відчуження» серед 18-річних студентів.

В Ізраїлі, де служба є загальною, інтеграція ветеранів («мілуїмніків») інтегрована в саму структуру суспільства. Існує програма «From Uniform to University», через яку держава оплачує до 100% навчання для демобілізованих бійців бойових частин [32]. Ветерани отримують додаткові бали при вступі, право на перездачу іспитів у разі призову на збори та безкоштовні послуги репетиторів. Ізраїль активно використовує програми перекваліфікації ветеранів у вчителів та директорів шкіл (проєкт «Teaching as a Second Career»), вважаючи, що офіцерський досвід є цінним для виховання молоді. Досвід Ізраїлю є найбільш релевантним для України, оскільки ця країна десятиліттями живе в умовах постійної воєнної загрози [33]. В Ізраїлі освіта для ветеранів (дембелів) — це не просто пільга, а частина стратегії національної безпеки, де армія виступає головним «соціальним ліфтом». Кожен солдат, що завершує службу, отримує доступ до системи, яка складається з двох частин:

- «Грошовий подарунок» - це сума, яку ветеран може витратити на будь-які потреби (подорожі, житло, покупки) [34];

- «Особистий депозит» - це значно більша сума, яка протягом перших 5 років може бути використана виключно на освіту, професійне навчання, відкриття бізнесу або весілля [35]. Це стимулює молодих ветеранів не йти на низькокваліфіковану роботу, а інвестувати у свій інтелект.

Програма «Від форми до академії» - ця програма є відповіддю на затяжні воєнні дії [36]. Держава повністю оплачує ступінь бакалавра для бійців бойових підрозділів та солдатів, що потребують соціальної підтримки. Якщо ветеран служив у бойових частинах, держава покриває вартість навчання повністю, щоб зняти фінансовий бар'єр. Оскільки молодь іде в армію одразу після школи і повертається через 3 роки, вони часто втрачають академічні навички. В Ізраїлі існують безкоштовні підготовчі курси при університетах, де ветерани відновлюють знання з математики, мов та критичного мислення перед вступом.

Оскільки більшість студентів-ветеранів залишаються в резерві і можуть бути призвані в будь-який момент (як це відбувається зараз), заклади освіти мають суворі юридичні зобов'язання. Зокрема, призваний на службу, має право на додаткові терміни складання іспитів [37]. За кожні 14 днів резервістської служби студент може отримати 2 академічні бали, що дозволяє швидше закрити навчальний план. Слід вказати, що університети зобов'язані надавати безкоштовні години консультацій з викладачами для ветеранів, які пропустили заняття через виконання бойових завдань. Ізраїль майстерно перетворює військовий досвід у технологічний успіх. Випускники підрозділів розвідки та зв'язку (наприклад, Unit 8200) отримують автоматичну сертифікацію, яка прирівнюється до вищої освіти в галузі IT [38]. Проєкти типу «Atuda» дозволяють талановитим молодим людям спочатку здобути освіту за рахунок армії, а потім відслужити за спеціальністю, що гарантує їм посади топ-менеджерів після демобілізації. Досвід Ізраїлю доводить, що освіта ветеранів — це не витрати бюджету, а інвестиція в інноваційну економіку. Україна має потенціал стати «Military-Tech хабом» Європи, якщо використає освітній потенціал тисяч ветеранів, що мають унікальний досвід сучасної технологічної війни [39]. У країнах Європейського Союзу акцент зміщується з академічної

вищої освіти на професійно-технічне навчання та валідацію неформальної освіти. У Великій Британії програма починається за два роки до звільнення зі служби. Ветеран отримує «навчальні кредити» (ELCAS), які можна витратити на сертифікацію у цивільних галузях (логістика, безпека, IT). Натомість у Німеччині система базується на дуальній освіті [40]. Ветерани проходять перенавчання безпосередньо на підприємствах, отримуючи теоретичні знання в коледжах. Це забезпечує майже 90% рівень працевлаштування після закінчення курсу. Хоча Британія вийшла з ЄС, її модель залишається еталонною для європейського простору. Робота з ветераном починається за 2 роки до звільнення. Це дозволяє уникнути «шоку демобілізації». Ветерани отримують щорічні виплати на навчання протягом кількох років після служби. Ці кошти можна витратити лише на акредитовані курси, що гарантує високу якість освіти.

Також важливість одноразових виплат на перепідготовку, які допомагають швидко змінити кваліфікацію (наприклад, з військового інженера на сертифікованого спеціаліста з кібербезпеки) [41]. Німецька модель фокусується на тому, щоб ветеран став затребуваним фахівцем у промисловому секторі. Кожен військовослужбовець Бундесверу має право на професійну підготовку за рахунок держави. Термін навчання залежить від терміну служби (від 6 місяців до 5 років підтримки). Ветерани часто навчаються безпосередньо на підприємствах, де 30% часу займає теорія, а 70% – оплачувана практика [42]. Це забезпечує майже 100% працевлаштування. Німеччина активно використовує центри професійної майстерності, які об'єднують місцевий бізнес і ветеранські організації.

У Франції, наприклад, існує агентство при Міністерстві оборони, яке працює за принципом «кадрового агентства». Вони не просто оплачують курси, а допомагають ветерану скласти кар'єрний план, проводять психологічне тестування та шукають роботодавців, готових до інклюзії. У Хорватії після війни за незалежність країна розробила потужну мережу ветеранських кооперативів. Ветеран отримує освіту в сфері агробізнесу або туризму і стає співвласником підприємства разом із побратимами. Основний фінансовий інструмент в ЄС – це

фонд ESF+ (бюджет майже €100 млрд на 2021–2027 рр.). Фонд фінансує програми «Pathways to employment» (Шляхи до зайнятості), які розроблені спеціально для тих, хто має бар'єри у доступі до ринку праці, зокрема через інвалідність чи психологічні травми. Програма, що фінансується ЄС, Німеччиною, Польщею та Естонією, і вже зараз активно працює в Україні. Вона пропонує понад 1000 освітніх можливостей для ветеранів у сферах будівництва, логістики та агросектору [43].

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

У результаті теоретичного аналізу сутності та особливостей соціальної реабілітації учасників бойових дій (УБД), огляду нормативно-правової бази та вивчення світового досвіду було сформульовано наступні висновки. Соціальна реабілітація визначена як багатогранний процес, спрямований не лише на відновлення здоров'я, а й на повернення ветерану його суб'єктності у цивільному суспензії. Встановлено, що ключовою особливістю реабілітації УБД є її біопсихосоціальний характер, де освіта виступає головним інструментом подолання «цивільно-військового розриву» та успішної ресоціалізації особистості. Аналіз українського законодавства продемонстрував наявність ґрунтовної бази (Закони України «Про статус ветеранів війни», «Про освіту», державні програми перекваліфікації), що гарантує захисникам право на безоплатне навчання та професійну адаптацію. Проте виявлено, що чинна система часто зосереджена на декларативних пільгах, тоді як реальні механізми супроводу ветерана в освітньому просторі та цифрова інтеграція послуг потребують подальшого вдосконалення. Виявлено низку системних проблем, що гальмують процес інтеграції ветеранів через освіту: відсутність інклюзивного середовища у закладах освіти, низька адаптованість навчальних програм до потреб дорослих (андрагогіка), а також когнітивні бар'єри, спричинені бойовими травмами. Найгострішою є проблема фінансового тиску, коли необхідність

утримання родини змушує ветерана відмовлятися від довгострокового навчання на користь низькокваліфікованої праці.

Доведено необхідність адаптації кращих міжнародних практик до українських реалій. Пріоритетними напрямами мають стати: впровадження системи кредитування військового досвіду (JST), створення центрів супроводу ветеранів при ВНЗ та розширення програм перекваліфікації у високотехнологічних секторах (STEM та Military-Tech).

РОЗДІЛ 2. ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

2.1. Концепція «освітнього простору» та його потенціал у роботі з ветеранами. Освіта не лише як навчання, а як комунікативне середовище та засіб відновлення соціальних зв'язків

Освітній простір у контексті соціальної реабілітації учасників бойових дій (УБД) розглядається як безпечне середовище, де відбувається трансформація військового досвіду в цивільні компетенції. Інклюзивність тут розуміється не лише як архітектурна доступність, а як створення умов для психологічного та соціального комфорту [44].

Розглянемо ключові параметри середовища адаптації:

- психологічна безпека: відсутність тригерів, розуміння викладачами специфіки бойового досвіду та готовність надати підтримку;
- соціальна взаємодія: можливість інтеграції у студентську спільноту без втрати власної ідентичності;
- гнучкість освітніх траєкторій: адаптація графіків навчання під потреби ветеранів, які можуть поєднувати навчання з лікуванням або роботою.

Адаптація ветерана до навчання потребує специфічних підходів, що базуються на принципах андрагогіки (навчання дорослих) та травма-інформованого викладання. Важливим є врахування можливих когнітивних наслідків поранень (зниження концентрації, проблеми з пам'яттю) через використання візуалізації та мікронавчання. Запровадження системи «рівний — рівному», де ветерани-старшокурсники допомагають новачкам адаптуватися до академічних вимог. Військові навички (лідерство, стресостійкість, логістика) мають інтегруватися в навчальний контент як практичні кейси. Університетське середовище стає середовищем адаптації завдяки створенню спеціальних інституційних одиниць — Ветеранських хабів/служб [45].

У сучасному науковому дискурсі освітній простір для ветеранів трактується не просто як сукупність аудиторій та навчальних планів, а як

спеціально організоване комунікативне та терапевтичне середовище. Його потенціал полягає у здатності м’яко трансформувати ідентичність комбатанта, надаючи йому нові соціальні інструменти без руйнування його військової гідності. Для ветерана, який тривалий час перебував у закритій системі з чіткою ієрархією та специфічною мовою спілкування, університет стає першим масштабним майданчиком для взаємодії з різними соціальними групами. На відміну від армії, де панує вертикаль, освітній простір базується на дискусіях, партнерстві та вільному обміні думками. Це вчить ветерана знову довіряти цивільним, вести діалог та аргументувати позицію без застосування сили чи авторитету рангу. Спілкування з молодими студентами та викладачами дозволяє ветерану побачити себе поза контекстом війни, допомагаючи усвідомити, що його досвід є цінним, але не єдиним визначальним фактором його особистості. Війна часто призводить до «соціальної атомізації» — ветеран відчуває, що його старі зв'язки розірвані, а нові будувати важко. Освітній простір вирішує цю проблему через кілька механізмів [46]. Університет надає доступ до професійних спільнот, де ветеран знаходить однодумців за інтересами (майбутніх колег, роботодавців), а не лише за бойовим минулим. Також участь у студентських проєктах, спортивних секціях або самоврядуванні створює відчуття приналежності до нової «команди», що частково компенсує втрату військового братерства. Хоча університет не є клінікою, сам процес навчання має потужний реабілітаційний ефект. Регулярність занять та дедлайни допомагають ветерану відновити цивільний ритм життя, що є критичним для подолання наслідків ПТСР [47]. Важливим аспектом є перемикання уваги з травматичних спогадів на вирішення складних інтелектуальних завдань сприяє нейропластичності мозку та відновленню когнітивних функцій після контузій. Навчання зміщує фокус ветерана з минулого (війни) на майбутнє (кар'єру, успіх), що є основою екзистенційної реабілітації [48]. Ключовим потенціалом освітнього середовища є створення атмосфери, де ветеран відчуває психологічну безпеку. Таким чином, потенціал освітнього простору полягає в його здатності бути «м'яким фільтром»,

який пропускає через себе військову ідентичність людини та видає на виході адаптованого, соціально активного та професійно підготовленого громадянина.

Щоб поглибити розуміння освітнього простору як середовища реабілітації, важливо розглянути його через призму соціальної інженерії та психології середовища. У цьому контексті університет виступає не просто закладом, а «лабораторією цивільного життя».

Процес адаптації ветерана в освітньому просторі — це шлях від «функціонального мислення» (виконання бойового завдання) до «критичного та творчого мислення». У військовій системі контроль є зовнішнім (наказ). В освітньому середовищі ветеран вчиться відновлювати внутрішній локус контролю — самостійно планувати навчання, обирати курси та нести відповідальність за свій інтелектуальний розвиток. Високий рівень адреналіну та готовності до дії, характерний для ветеранів, в освітньому просторі сублімується у проєктну діяльність, спортивні змагання або науковий пошук [49]. Це дозволяє «розрядити» внутрішню напругу в конструктивний спосіб. Для ветерана визнати, що він чогось не знає або потребує допомоги, — це складний психологічний крок. Правильно організований освітній простір дозволяє зробити це безпечно. На відміну від фронту, де помилка коштує життя, в університеті помилка — це частина навчання. Усвідомлення цього факту є потужним терапевтичним фактором, що знижує рівень перфекціонізму та тривожності. Взаємодія з викладачами, які ставляться до ветерана як до рівноправного дослідника, допомагає відновити почуття власної гідності, яке могло бути підірване травматичними подіями або тривалим перебуванням у жорсткій ієрархії. Однією з найбільших проблем ветеранів є соціальна ізоляція («мене розуміють тільки побратими»). Освіта розриває це коло. Спілкування з молодшими студентами (17–20 років) допомагає ветеранам «заземлитися», згадати про цивільні цінності та відчути відповідальність як наставника чи старшого товариша [50]. Участь у професійних клубах (наприклад, гурток реабілітологів, правовий хаб, IT-лабораторія) створює нову ідентичність. Ветеран починає ідентифікувати себе

не як «колишній воїн», а як «майбутній лікар» чи «майбутній інженер». Наведемо більш детальний аналіз у наступній табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Структурна модель реабілітаційного потенціалу навчання

Складова простору	**Функція для ветерана**	**Соціальна функція**
Академічна	Відновлення когнітивних навичок	Професійна самореалізація
Комунікативна	Налогодження комунікації з цивільними	Розширення соціального капіталу
Подієва	Участь у конференціях, тренінгах	Повернення в соціум
Інфраструктурна	Ветеранські хаби	Почуття прийняття суспільством

Варто зазначити, що освітній простір — це також зона викликів. Проблема полягає у неспівпадінні життєвого досвіду. Ветерану важко слухати теоретичні лекції, які здаються йому відірваними від реальності.

Тому потенціал освітнього середовища розкривається повністю лише тоді, коли навчання стає практико-орієнтованим.

Освіта як комунікативне середовище виконує функцію «соціального декомпресора». Вона дозволяє ветерану поступово знизити психологічні захисти, відновити довіру до суспільства та інтегруватися в нього не як об'єкт допомоги, а як активний суб'єкт зі специфічним, але надзвичайно цінним досвідом.

2.2. Психолого-педагогічні умови залучення УБД до освітнього процесу. Бар’єри (вікові, психологічні, когнітивні) та мотивація ветеранів до навчання

Ефективність навчання ветеранів залежить від того, наскільки освітня система здатна адаптуватися до їхніх індивідуальних особливостей. Психолого-педагогічний супровід має базуватися на розумінні бар’єрів, які заважають навчанню, та стимулюванні внутрішньої мотивації [51]. Процес залучення УБД до освіти стикається з трьома групами перешкод. Зокрема, багато ветеранів

мають наслідки легких черепно-мозкових травм або контузій. Це проявляється у зниженні концентрації уваги, швидкій втомлюваності та труднощах із запам’ятовуванням великих обсягів абстрактної інформації. Сюди входить «синдром виживання», підвищена тривожність та знецінення цивільних знань. Ветерану важко сприймати критику від викладача, який не має бойового досвіду, що може створювати дистанцію та недовіру. Ветерани зазвичай старші за середньостатистичних студентів. Вони відчувають дискомфорт через необхідність бути в ролі «учня», маючи за плечима колосальний життєвий досвід та відповідальність за сім’ю [52].

Мотивація УБД до навчання рідко буває суто академічною; вона має виражений прагматичний та екзистенційний характер. Освіта розглядається як інструмент отримання стабільної, високооплачуваної роботи для забезпечення родини. Бажання змінити статус «воїна» на статус «фахівця», щоб отримати визнання у цивільному суспільстві. Навчання як спосіб «втечі» від травматичних спогадів, структурування життя та пошуку нових сенсів («життя після війни»). Для подолання бар’єрів необхідно створити особливі умови навчання, що базуються на принципах андрагогіки. Розглянемо більш детально дані принципи, до них можна віднести наступні:

1. Принцип практичної користі: ветерани краще засвоюють знання, якщо бачать їхнє негайне застосування. Навчання має бути побудоване навколо кейсових методів та розв'язання реальних задач [53].

2. Травма-інформоване викладання: викладачі мають уникати сенсорних тригерів (різкі звуки, специфічні теми без попередження) та створювати атмосферу передбачуваності й контролю.

3. Гнучкість формату: використання змішаного навчання (online/offline) та мікронавчання (невеликі порції інформації) дозволяє компенсувати зниження когнітивної витривалості.

4. Валідація досвіду: використання військового досвіду студента (наприклад, управління підрозділом як приклад менеджменту) підвищує його самооцінку та залученість.

Важливою умовою є наявність оперативного та конструктивного зворотного зв’язку. Ветерани гостро реагують на несправедливість, тому критерії оцінювання мають бути максимально прозорими та обґрунтованими. Це формує почуття безпеки та стимулює продовжувати навчання навіть у моменти вигорання [54].

Психолого-педагогічні умови залучення УБД до освіти мають бути спрямовані на перетворення їхнього «травматичного досвіду» на «ресурсний потенціал». Це можливо лише за умови повної трансформації академічного середовища у бік гнучкості та поваги до особистості ветерана.

Травма-інформований педагогічний дизайн - ця умова передбачає створення середовища, яке мінімізує ризики ретравматизації та враховує фізіологічні наслідки бойового стресу. Зокрема, викладачі повинні уникати різких звуків (наприклад, гучного ляскання дверима), використання відеоматеріалів із вибухами або пострілами без попередження. Ветерани відчувають тривогу в ситуаціях невизначеності [55]. Чіткий силабус, зрозумілі критерії оцінювання та дотримання графіку є базовою умовою психологічного спокою. Важливим є надання ветерану права обирати місце в аудиторії (зазвичай вони обирають місця біля стіни або ближче до виходу, щоб бачити весь простір) — це прояв поваги до їхнього почуття безпеки. Оскільки ветерани — це дорослі люди з розвиненим прагматичним мисленням, класична лекційна система для них є малоефективною. Замість теорії — конкретні виклики. Наприклад, для ветерана-медика це розбір клінічного кейсу реабілітації побратима, а не просто вивчення анатомії. Тож, необхідне використання модульного навчання. Можливість закрити частину курсу інтенсивно дозволяє ветерану відчути швидкий прогрес («малі перемоги»), що вкрай важливо для підтримки мотивації. Перехід від моделі «вчитель — учень» до моделі «експерт — експерт». Викладач має визнавати досвід ветерана як рівноцінний академічному в питаннях практики [56].

Ветеран швидше інтегрується, якщо відчуває підтримку спільноти, яка має схожий досвід. За можливості, важливим є об'єднання ветеранів у групи для

вивчення окремих дисциплін. Спільний фоновий досвід створює атмосферу довіри, де легше ставити «незручні» запитання. Залучення ветеранів-випускників як наставників. Це створює живу модель успіху: «Він зміг адаптуватися і знайти роботу, отже, зможу і я».

Слід зазначити, що психолого-педагогічний моніторинг когнітивного навантаження - це умова, що враховує фізичний стан ветерана після поранень та контузій. Важливі адаптивні дедлайни. Можливість зміщення термінів здачі робіт у разі загострення симптомів (головний біль, безсоння). Також, можливість використання технологічної підтримки. Зокрема, дозвіл на використання диктофонів, програм для перетворення мовлення в текст або доступ до відеозаписів лекцій. Це знімає страх «забути щось важливе» через порушення оперативної пам'яті [57].

Для того щоб наочно продемонструвати відмінності у психолого-педагогічних підходах, варто порівняти традиційну модель навчання, орієнтовану на вчорашніх школярів, із андрагогічною моделлю, адаптованою спеціально для ветеранів. У той час як класична педагогіка спирається на трансляцію теоретичних знань та зовнішній контроль, робота з учасниками бойових дій вимагає переходу до партнерської взаємодії, де викладач виступає фасилітатором, а навчальний матеріал підпорядковується розв’язанню конкретних життєвих та професійних завдань. Такий підхід дозволяє не лише ефективно долати когнітивні бар’єри, а й використовувати високий рівень особистої відповідальності ветеранів як головний стимул для їхнього розвитку. Систематизація цих відмінностей за ключовими параметрами освітнього процесу представлена нижче у табл.2.2.

Психолого-педагогічні умови не повинні сприйматися як «поблажки». Така необхідна адаптація інструментарію, яка дозволяє ветерану конкурувати на рівних із цивільними студентами. Головна мета цих умов — перетворити навчання на безпечну зону для професійної та особистісної трансформації.

Ключовим фактором стабільності освітньої адаптації УБД є закріплення описаних умов на рівні локальних нормативних актів університету. Це дозволяє

перевести підтримку ветеранів із площини «доброї волі» чи особистої емпатії окремого викладача у площину обов'язкової освітньої політики закладу.

Таблиця 2.2.

Рівні реалізації педагогічних умов

Рівень	**Заходи**	**Очікуваний результат**
Організаційний	Дистанційні навчання	Збереження здобувачів освіти
Методичний	Проєктна робота	Висока практична компетентність
Психологічний	Травма-інформоване викладання	Зниження тривожності
Соціальний	Ветеранські хаби, спорт	Відновлення соціальних зв’язків

Механізм впровадження має включати наступні аспекти:

• Внесення змін до внутрішніх положень: у «Положенні про організацію освітнього процесу» мають бути чітко прописані норми щодо гнучких графіків навчання, можливості подовження сесії або специфічних умов складання іспитів для ветеранів [58].

- Травма-інформований регламент: створення внутрішнього «Кодексу взаємодії з ветеранами», який би визначав етичні стандарти комунікації та правила організації аудиторного простору (наприклад, право на вибір місця або регламент використання відеоматеріалів).
- Автоматизація пільг: інтеграція статусу ветерана у внутрішню інформаційну систему університету (наприклад, Moodle), щоб викладач автоматично бачив особливі освітні потреби студента без необхідності щоразу вимагати від ветерана підтвердження документів.

Така нормативна фіксація створює для ветерана відчуття правової безпеки та справедливості. Коли умови залучення є частиною системної політики закладу, це:

1. Мінімізує людський фактор: усуває ризик упередженого ставлення або нерозуміння з боку персоналу [59].

2. Формує довіру: ветеран розуміє, що університет як інституція визнає його досвід та готовий до діалогу на рівні правил, а не винятків.

3. Забезпечує тяглість: навіть при зміні викладацького складу чи керівництва факультету, стандарти підтримки залишаються незмінними.

Таким чином, перетворення психолого-педагогічних умов на складову освітньої стратегії університету є необхідним кроком для створення стійкого середовища соціальної реабілітації, де кожний учасник бойових дій має гарантований доступ до якісної освіти незалежно від суб’єктивних обставин.

2.3. Роль закладів вищої та професійної освіти у створенні інклюзивного ветеранського середовища. Діяльність ветеранських хабів при університетах, центрів сертифікації та курсів перекваліфікації

Сучасний університет у контексті ветеранської політики 2026 року виконує роль багатофункціонального центру реінтеграції. Створення інклюзивного середовища передбачає роботу за трьома основними напрямами: організація спеціалізованих просторів (хабів), сертифікація компетенцій та гнучка перекваліфікація [60].

Розгляд освіти як фінального етапу соціальної реінтеграції дозволяє змінити фокус із ветерана як «об'єкта надання допомоги» на ветерана як «активного суб'єкта суспільного життя». Після проходження етапів медичного відновлення та первинної психологічної стабілізації, саме освітній процес стає тим середовищем, де відбувається остаточне закріплення нової цивільної ідентичності. Якщо медична реабілітація бореться з наслідками минулого (пораненнями), то освіта працює на перспективу майбутнього. Ветеран перестає фокусуватися на травматичному досвіді, оскільки навчальний процес вимагає планування: від підготовки до семінару до отримання диплома та майбутнього

працевлаштування. В університеті ветеран знову стає людиною, яка приймає рішення, обирає фах і несе відповідальність за свій інтелектуальний капітал.

На цьому етапі освіта виконує роль «соціального сита», через яке ветеран інтегрується в громаду. Важливим є формування нового кола спілкування. Створення зв'язків, не пов'язаних із війною. Це критично важливо для виходу з «ветеранського гетто», де спілкування обмежене лише побратимами. Диплом або сертифікат про перекваліфікацію дають ветерану легітимне право на нове місце в ієрархії суспільства. Статус «студента» або «магістра» є зрозумілим і поважним для цивільних [61].

Реінтеграція вважається успішною лише тоді, коли людина стає економічно незалежною. Освіта дає інструменти для конкуренції на ринку праці. Працевлаштування за новим фахом є матеріальним підтвердженням того, що реабілітація відбулася. Коли ветеран застосовує свої знання (наприклад, у сфері фізичної терапії чи менеджменту), він відчуває, що знову приносить користь суспільству, але вже в мирний спосіб.

Освіта як фінальний етап — це не просто завершення навчання, це момент, коли військова біографія стає частиною професійного досвіду, а не перешкодою для життя. Університет стає тим місцем, де ветеран остаточно скидає «ментальний однострій» і стає повноправним громадянином [62].

Розглянемо більш детально поняття ветеранського хабу. Ветеранський хаб (або Центр ветеранського розвитку) – це серце інклюзивного середовища у ВНЗ. Це автономний простір, де ветеран отримує послуги за принципом «єдиного вікна».

Розглянемо ключові функції хабів:

- адміністративний супровід: допомога в оформленні пільг, отриманні соціальних стипендій та взаємодія з ТСП чи органами соцзахисту без відриву від навчання;
- психосоціальна підтримка: організація груп самодопомоги, де ветерани можуть спілкуватися у форматі «рівний – рівному», що знижує рівень соціальної ізоляції;

- коворкінг та рекреація: створення фізичного простору, де ветеран може готуватися до занять у тиші або, навпаки, знайти спільноту для соціалізації між лекціями;
- профорієнтація: проведення зустрічей із роботодавцями, які мають спеціальні програми найму ветеранів.

Ветеранський хаб – це не просто кабінет, а спеціально сконструйоване середовище, що враховує фізичні та психологічні потреби людей із бойовим досвідом [63].

Фізичне середовище хабу має відповідати принципам універсального дизайну. Це означає, що простір має бути зручним для всіх: від ветеранів на кріслах колісних до осіб із порушеннями зору чи прихованими когнітивними розладами.

1) Архітектурна доступність (зовнішня та внутрішня);

- безбар'єрний вхід: наявність пандусів із правильним кутом нахилу або підйомників, відсутність порогів усередині приміщення;
- ширина прорізів: двері та коридори мають дозволяти вільний проїзд крісла колісного (мінімум 90 см);
- адаптована вбиральня: спеціально обладнане сантехнічне приміщення з поручнями та кнопкою виклику допомоги;
- навігація: контрастне маркування сходинок, тактильна плитка та дублювання написів шрифтом Брайля.

2) Сенсорний комфорт (психологічна безпека).

Для ветеранів із ПТСР або наслідками контузій (ЛЧМТ) критично важливими є параметри, які цивільні часто не помічають:

- акустика: використання звукопоглинальних матеріалів. Відсутність різких звуків (гучне плескання дверей, гул вентиляції);
- освітлення: перевага надається м'якому природному світлу. Слід уникати мерехтливих люмінесцентних ламп, які можуть викликати роздратування або мігрень;

- палітра кольорів: використання спокійних, природних відтінків (бежевий, оливковий, сірий). Уникнення надто яскравих «кричущих» кольорів;
- огляд та контроль: меблі мають бути розташовані так, щоб ветеран міг бачити вхід та вікна. Спинка крісла має бути захищеною (бажано високою), щоб мінімізувати відчуття незахищеності ззаду.

3) Функціональне зонування хабу [64].

Простір хабу має бути розділений на чіткі зони, щоб різні потоки активностей не заважали один одному. Особливістю ветеранських хабів у 2026 році є наявність невеликого ізольованого приміщення, куди ветеран може піти у випадку сенсорного перевантаження або раптового нападу тривоги. Там має бути мінімум візуальних подразників та можливість самостійно регулювати температуру й світло.

Фізичний простір хабу – це перший крок до довіри. Якщо ветеран бачить, що простір враховує його потреби в безпеці та доступності, він з набагато більшою ймовірністю включиться в освітній процес.

Якщо фізичний простір дає безпеку, то соціальна функція забезпечує ветерана необхідними «інструментами» для стабільного життя. Ветеран часто стикається з проблемою «інформаційного хаосу». Соціальний працівник хабу виступає як кейс-менеджер або навігатор. Важливим компонентом є маршрутизація:: створення чіткої «дорожньої карти» отримання статусу УБД, пільг на навчання, житлових субсидій чи медичних послуг. Також необхідна допомога у комунікації з державними структурами (ЦНАП, управління соцзахисту), щоб ветеран не відчував себе самотнім перед обличчям системи. Необхідним аспектом є також навчання користуванню державними сервісами (наприклад, застосунком «Е-ветеран» або «Дія»), що мінімізує фізичні походи по кабінетах. Юридичний супровід у хабі має бути персоналізованим та безоплатним [65].

Розглянемо основні напрями роботи юриста:

- захист трудових прав: консультування щодо повернення на попереднє місце роботи або захист прав при звільненні;

- земельні та житлові питання: юридичний супровід процедур отримання земельних ділянок чи пільгового кредитування на житло;
- консультації щодо сімейного права: допомога у вирішенні правових аспектів, що виникли через тривалу відсутність члена родини.

Консультації «рівний – рівному» - це, можливо, найважливіша складова соціальної реабілітації. Людина, яка має такий самий бойовий досвід, викликає найвищий рівень довіри. Ветеран, який уже пройшов шлях адаптації (наприклад, завершив навчання), стає наставником для новачка. Важливим є формування груп самодопомоги: регулярні зустрічі, де обговорюються не лише проблеми, а й спільні перемоги. Такі групи допомагають нормалізувати почуття, пов'язані з поверненням. Необхідність зняття стигми: розмова з побратимом про психологічні труднощі часто стає першим кроком до того, щоб ветеран погодився на професійну допомогу психолога. Поєднання фахової юридичної допомоги з неформальною підтримкою побратимів створює «захисний кокон» навколо ветерана. Це дозволяє йому витрачати енергію не на боротьбу з системою, а на навчання та особистісний розвиток.

Головне завдання ветеранського хабу в університеті – надати підтримку так, щоб ветеран не відчував себе «пацієнтом», а отримував допомогу як студент, що долає тимчасові труднощі. У межах хабу психологічна допомога демедикалізується. Ми відходимо від образу «лікарні» на користь «ресурсного центру». Замість «терапія» у хабі використовується «консультація», «тренінг стійкості» або «коучинг адаптації». Психолог хабу – це людина, яка п’є каву в загальній зоні, спілкується на рівних і не носить білого халата. Це робить допомогу доступною «на відстані витягнутої руки». У роботу психолога входить пояснення ветеранам, що нічні жахи або спалахи гніву – це природні механізми адаптації мозку, а не ознака божевілля [66].

Робота з ПТСР у хабі спрямована на те, щоб симптоми розладу не заважали навчанню:

— техніки заземлення та саморегуляції: ветеранів навчають швидких методів опанування тривоги безпосередньо під час лекцій або іспитів;

— робота з когнітивними дефіцитами: психологічна підтримка включає вправи на відновлення концентрації та пам’яті, які часто страждають при ПТСР та контузіях;
— кризовий супровід: наявність чіткого алгоритму дій, якщо у студента-ветерана трапився «флешбек» або панічна атака на території університету.

Хаб використовує силу спільноти як лікувальний фактор. Таким чином, у хабі проводяться неформальні зустрічі. Обговорення побутових проблем, що дозволяє ветеранам відчути, що вони не самі у своїх переживаннях. Важливим є використання творчості (наприклад, написання текстів, про які ви згадували у своїх інтересах) або фізичної активності для вивільнення емоційної напруги.

Слід вказати, що реабілітація не буде успішною, якщо середовище залишатиметься ворожим або нерозуміючим. Необхідно проводити тренінги для персоналу. Навчання викладачів розпізнавати ознаки стресу у студентів та правильно реагувати на них, уникаючи жалю чи агресії. Хаб виступає медіатором у випадках непорозумінь між ветеранами та цивільними студентами. Тож, психологічна робота в хабі — це створення «безпечної гавані». Коли ветеран відчуває, що його приймають без засудження та діагнозів, його внутрішні ресурси спрямовуються на навчання, а не на самозахист.

Розглянемо більш детально Joint Services Transcript (JST), цей документ, що використовується в армії США, який офіційно описує військову підготовку та досвід військовослужбовця у термінах, зрозумілих цивільним академічним закладам. В Україні цей механізм перебуває на стадії адаптації, але його логіка є основою для сучасної ветеранської освіти. Військовий досвід — це не лише володіння зброєю. Це набір soft skills та hard skills, які мають прямі аналоги у навчальних програмах університетів [67].

В Україні станом на 2026 рік активно діє мережа центрів сертифікації кваліфікацій, створених при провідних закладах вищої та професійної освіти. Їхня мета – підтвердити професійні навички людини, які були здобуті поза межами навчальних закладів (наприклад, під час служби).

Для розуміння процедури важливо розрізняти типи навчання:

- неформальна освіта: навчання на курсах, тренінгах, семінарах (наприклад, підготовка в іноземних інструкторів), за результатами яких видано сертифікат, але не державний диплом;
- інформальна освіта: самоосвіта та досвід, здобутий під час виконання бойових завдань (наприклад, ветеран навчився ремонтувати складну техніку безпосередньо на фронті).

Процес визнання навичок у центрі сертифікації складається з чотирьох кроків:

1. Подача заяви та портфоліо: ветеран надає докази свого досвіду (військові документи, сертифікати курсів, характеристики, фото/відео роботи).

2. Співбесіда та самооцінювання: фахівці центру допомагають ветерану визначити, на який саме кваліфікаційний рівень він претендує.

3. Кваліфікаційний іспит -це головний етап. Він складається з теоретичного тесту та практичної демонстрації навичок у спеціально обладнаній лабораторії чи майстерні.

4. Видача сертифіката: у разі успіху ветеран отримує Сертифікат про присвоєння професійної кваліфікації, який визнається всіма роботодавцями на рівні з дипломом.

Центри сертифікації – це інструмент соціальної справедливості. Вони дозволяють ветерану легалізувати свої знання та стати конкурентоспроможним на ринку праці без необхідності повторного вивчення того, що він уже довів на практиці [68].

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

У другому розділі було досліджено потенціал освітнього простору як ключового середовища соціальної адаптації учасників бойових дій. На основі проведеного аналізу сформульовано наступні висновки. Освітній простір

визначено як багатофункціональне реабілітаційне середовище, що виходить за межі суто навчального процесу. Він виконує роль «соціального декомпресора», дозволяючи ветерану змінити мілітарну ідентичність на цивільну через залучення до нових комунікативних зв'язків, структурування життєдіяльності та формування перспективного образу майбутнього. Обґрунтовано необхідність впровадження специфічних психолого-педагогічних умов залучення УБД до навчання. Ключовими серед них є використання принципів андрагогіки (навчання дорослих), травма-інформований підхід у викладанні та врахування когнітивних бар'єрів (наслідків контузій та стресу). Встановлено, що ефективність навчання прямо залежить від практико-орієнтованості контенту та валідації наявного досвіду ветерана. Визначено стратегічну роль ветеранських хабів при університетах як центрів координації та підтримки. Хаб є точкою «входу» в інклюзивне середовище, де ветеран отримує комплексний супровід: від юридичної навігації та допомоги за принципом «рівний – рівному» до психологічного розвантаження у спеціально зонованому фізичному просторі.

Доведено важливість інституціоналізації підтримки ветеранів. Психолого-педагогічні умови та пільги не повинні залежати від суб'єктивного фактору, а мають бути закріплені у внутрішніх положеннях та освітній політиці закладу освіти. Це гарантує стабільність реабілітаційного процесу та формує у ветерана відчуття правової безпеки. Аргументовано, що освіта є фінальним етапом соціальної реінтеграції. Саме через здобуття нових кваліфікацій, сертифікацію військового досвіду та успішне працевлаштування відбувається остаточне повернення ветерана до активного суспільного життя, де він стає не об'єктом соціального захисту, а ресурсом для розвитку громади.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ДЛЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ УБД

3.1.Аналіз сучасного стану та проблем реалізації освітніх потреб ветеранів (на прикладі Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна» та Вінницького фахового коледжу Університету «Україна»

Наше дослідження проводилося на базі Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна» та Вінницького фахового коледжу. Обґрунтування вибору бази дослідження зумовлене унікальною архітектурою освітнього простору ВСЕІ Університету «Україна», де інтегровано принципи безбар'єрності, психологічного супроводу та професійної підготовки. Це створює сприятливі умови для переходу учасників бойових дій від воєнної до цивільної ідентичності. Наявність у структурі бази як фахового коледжу, так і інституту дозволяє простежити динаміку соціальної реабілітації на різних етапах професійного становлення особистості.

Вибір Вінницького соціально-економічного інституту та Коледжу як об'єктів дослідження зумовлений наступними чинниками:

1. Спеціалізація на інклюзивній освіті

Університет «Україна» — це єдиний в Україні заклад вищої освіти, який від моменту заснування реалізує місію навчання людей з особливими потребами.

Для УБД це означає наявність адаптованого простору (архітектурного та дидактичного) для ветеранів, які отримали поранення або мають фізичні обмеження. Досвід закладу в інклюзії дозволяє швидше інтегрувати ветерана в освітній процес без відчуття дискримінації.

2. Специфіка регіону (Вінницький хаб) [69]. Вінниця є одним із найбільших центрів медичної та фізичної реабілітації військовослужбовців в Україні. ВСЕІ активно співпрацює з місцевими госпіталями та центрами реабілітації. Це дозволяє ветеранам поєднувати лікування з навчанням, що перетворює освітній процес на форму «когнітивної реабілітації».

3. Наявність реабілітаційних спеціальностей. База дослідження має потужні кафедри психології та фізичної терапії.

Взаємодопомога: студенти-ветерани часто навчаються на спеціальностях «Терапія та реабілітація» або «Психологія», де вони одночасно є і здобувачами освіти, і об’єктами підтримки. Професорсько-викладацький склад цих кафедр має практичний досвід роботи з травмами війни, що забезпечує фаховий супровід УБД.

4. Модель «Коледж — Інститут». База дослідження надає можливість реалізувати ступеневу систему реабілітації:

- коледж виконує роль «швидкого соціального ліфта», дозволяючи ветерану за 2-3 роки здобути прикладну професію та відчути фінансову незалежність;
- інститут забезпечує глибинну інтеграцію та формування науково-професійної еліти серед ветеранів.

5. Соціально-психологічний мікроклімат. У ВСЕІ впроваджено систему «рівний — рівному», де старшокурсники-ветерани допомагають новачкам адаптуватися. Заклад має дієву службу психологічної підтримки та юридичну клініку, що допомагає УБД вирішувати правові питання, пов’язані зі статусом та пільгами.

Усього у нашій вибірці було обрано 60 респондентів. Ми розділимо учасників на основі їхнього освітнього рівня та напряму підготовки. Це дозволить порівняти, як освітнє середовище впливає на реабілітацію ветеранів на різних етапах (коледж та інститут). Вибірка сформована за принципом ступеневої освіти, що дозволяє простежити, як змінюються реабілітаційні потреби ветерана залежно від складності навчальної програми та тривалості перебування в академічному середовищі.

Рівень фахової передвищої освіти (коледж) – 25 осіб. Ця група є критично важливою, оскільки коледж часто стає «першою точкою входу» ветерана в цивільне життя після служби.

Ветерани, які прагнуть максимально швидко отримати прикладну професію або змінити попередню спеціальність, що стала неможливою через стан здоров'я.

Розглянемо курсовий розподіл:

• 1-2 курси (15 осіб): ветерани на етапі інтенсивної первинної адаптації. Тут основна увага приділяється подоланню «когнітивного дисонансу» між військовою дисципліною та студентською свободою.

• 3-4 курси (10 осіб): студенти, які готуються до виходу на ринок праці. Реабілітаційний ефект тут вимірюється через впевненість у власній професійній спроможності.

Освітній простір коледжу: характеризується більш тісним контактом з викладачами та меншими навчальними групами, що створює ефект «камерності» та безпеки.

Рівень вищої освіти: бакалаврат (інститут) — 25 осіб. Це основний масив дослідження, де навчання триває довше, а інтеграція в соціальний простір є глибшою. Специфіка групи – це студенти, які націлені на фундаментальну освіту. Для них освітній простір виступає як середовище тривалої соціалізації.

Курсовий розподіл:

- молодші курси (1-2): 15 осіб. Етап формування нової ідентичності («я — не лише воїн, я — майбутній фахівець»).
- старші курси (3-4): 10 осіб. Етап повної соціальної інтеграції. У цій підгрупі досліджується розвиток лідерських якостей ветеранів у студентському самоврядуванні.

Освітній простір бакалаврату передбачає активну участь у наукових гуртках, конференціях та міжвузівських заходах, що розширює коло соціальних зв'язків ветерана.

Рівень вищої освіти: Магістратура (інститут) — 10 осіб - найбільш свідома та мотивована частина вибірки.

Специфіка групи - це часто ветерани, які вже мають вищу освіту і здобувають другу професію (наприклад, «Психологія» або «Фізична терапія»), щоб працювати з побратимами.

На цьому рівні освіта працює як посттравматичне зростання. Ветеран не просто адаптується, а трансформує свій досвід у професійну експертність.

Освітній простір магістратури: гнучкий графік, акцент на самостійній роботі та партнерські стосунки з викладачами.

Наведемо більш детальніше інформацію про вибірку для дослідження у наступній таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Зведена таблиця вибірки

Рівень освіти	**Кількість осіб**	**Ключовий фокус дослідження**
Коледж	25	Швидка адаптація
Бакалаврат (інститут)	25	Довготривала соціалізація
Магістратура (інститут)	10	Посттравматичне зростання

Нами було поділено респондентів на три основні групи, кожна з яких має специфічні потреби в межах освітнього простору ВСЕІ та коледжу.

1. Група «Молоді ветерани» (18–25 років) — 15 осіб. Це категорія, яка часто навчається в Коледжі або на початкових курсах бакалаврату. Багато хто з них пішов на фронт, не встигнувши отримати професію. Для них освітній простір — це перше серйозне цивільне середовище після служби.

Завдання реабілітації є первинна соціалізація, професійне самовизначення, подолання відчуття «втраченого часу» порівняно з цивільними однолітками. Частка у вибірці становить 25%.

2. Група «Активна перекваліфікація» (26–40 років) — 30 осіб. Найчисельніша група, представлена переважно на рівні бакалаврату та магістратури.

Люди з певним життєвим та професійним досвідом до війни, який тепер потребує корекції або повної зміни (через поранення або зміну цінностей).

Завдання реабілітації - перепідготовка, інтеграція військового досвіду в цивільний менеджмент, психологію або право. Вони часто є найбільш вмотивованими студентами. Частка у вибірці становить 50%.

3. Група «Соціальна трансформація» (41–55+ років) — 15 осіб. Переважно студенти магістратури або особи, що отримують другу вищу освіту. Ветерани з великим стажем, часто офіцерський склад. Завдання реабілітації - адаптація до ролі студента (що може бути складним психологічно), пошук нових сенсів у цивільному житті, використання авторитету для менторства молоді. Частка у вибірці становить 25%.

Наведемо розподіл за групами у наступній діаграмі рис.3.1.

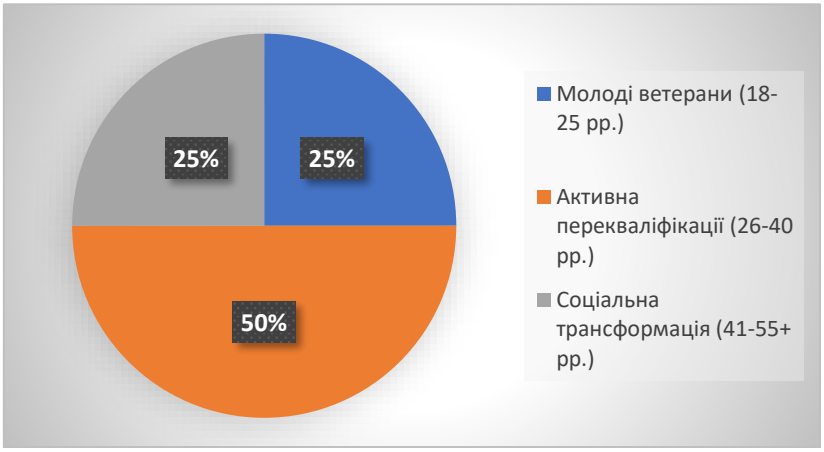


Рис.3.1. Розподіл респондентів в межах освітнього простору ВСЕІ та коледжу.

Такий розподіл дозволяє врахувати андрагогічні принципи (навчання дорослих). Освітній простір ВСЕІ у Вінниці адаптується під ці групи:

- для молоді – це активне студентське життя та спорт;
- для середнього віку – це гнучкі графіки та дистанційні елементи (щоб поєднувати з роботою/сім'єю);
- для старших – це поважне ставлення та можливість залучення до викладацької або експертної діяльності («рівний — рівному»).

Основна мета поділу на групи — перевірити гіпотезу: чи справді залучення ветеранів до активного освітнього простору (з додатковими заходами) прискорює їхню соціальну реабілітацію порівняно зі звичайним навчанням.

1. Експериментальна група (ЕГ) – 30 осіб. У цю групу входять ветерани-студенти, які перебувають у фокусі активного реабілітаційного впливу ВСЕІ.

Критерії включення до ЕГ:

- психологічний супровід: обов'язкова участь у групових тренінгах із подолання стресу або індивідуальні консультації з психологом інституту;
- соціальна активність: залучення до волонтерських проєктів коледжу (наприклад, допомога іншим ветеранам, участь у заходах до Дня захисників);
- педагогічний супровід: навчання за індивідуальною траєкторією або наявність ментора (викладача-куратора), який допомагає в адаптації;
- активне середовище: відвідування ветеранських заходів, які проводяться на базі інституту або Вінницької громади під егідою закладу.

Контрольна група (КГ) – 30 осіб. Ця група слугує еталоном для порівняння. До неї входять студенти-ветерани, які формально присутні в освітньому просторі, але не залучені до його реабілітаційних компонентів.

Критерії включення до КГ:

- стандартне навчання: відвідування лекцій та практичних занять згідно із загальним розкладом без додаткового супроводу;
- відсутність спецзаходів: студенти не беруть участі у психологічних тренінгах закладу (або проходять їх мінімально, лише в межах навчального плану);
- пасивна роль: мінімальне залучення до громадського життя інституту чи волонтерства;
- самостійна адаптація: ветерани, які покладаються виключно на власні ресурси у процесі повернення до цивільного життя [70].

Розглянемо більш детально порівняльний аналіз вікової категорії респондентів у наступній табл. 3.2.

Таблиця 3.2.

Матриця порівняльного аналізу груп

Характеристика	**Експериментальна група (n = 30)**	**Контрольна група (n = 30)**
Середній вік	32 роки	33 роки
Студенти коледжу	12-13 осіб	12-13 осіб
Студенти інституту	17-18 осіб	17-18 осіб
Стаж служби (УБД)	Від 1 року	Від 1 року

Для підтвердження гіпотези дослідження було застосовано методи математичної статистики. Порівняльний аналіз за t-критерієм Стьюдента для незалежних вибірок виявив статистично значущі розбіжності між експериментальною та контрольною групами ($p < 0,05$) за показниками соціальної адаптивності та емоційної стабільності. Це доводить ефективність запропонованої моделі освітнього простору ВСЕІ як дієвого компонента соціальної реабілітації УБД

Аналіз емпіричних даних, представлених у таблиці (номер), демонструє позитивну динаміку показників соціальної реабілітації ветеранів в обох групах, проте темпи та глибина змін суттєво різняться. На констатувальному етапі дослідження (до початку експерименту) статистично значущих розбіжностей між Експериментальною та Контрольною групами виявлено не було ($p > 0,05$), що підтверджує однорідність вибірки. Однак після впровадження комплексної моделі адаптивного освітнього простору на базі ВСЕІ та Коледжу, результати Експериментальної групи продемонстрували стрімке зростання за ключовими критеріями: рівень соціальної адаптивності зріс на 25,7%, а показник емоційного комфорту — на 21,4%. У Контрольній групі, де навчання проходило за стандартним алгоритмом, спостерігається лише незначна позитивна тенденція (5–7\%), що можна пояснити природною адаптацією до умов закладу. Отримане значення t-критерію Стьюдента ($t > t$) при рівні значущості $p < 0,01$ дозволяє стверджувати, що виявлені переваги Експериментальної групи є прямим наслідком залучення ветеранів до спеціалізованих реабілітаційних заходів (тренінгів, менторства та волонтерства), інтегрованих в освітній процес.

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд є одним із найбільш релевантних інструментів для нашого дослідження, оскільки вона дозволяє виміряти не лише зовнішню пристосованість ветерана до навчання, а й внутрішній стан його особистості. В основі опитувальника лежить концепція особистісного зростання. Для ветерана, який переходить з військового простору в освітній, це означає зміну «системи координат» — від виконання наказів до самостійного вибору та інтеграції в цивільне товариство.

Ключові показники (шкали), які аналізуються в роботі:

1. Адаптація / Дезадаптація: цее інтегральний показник. У ветеранів експериментальної групи (ЕГ) ми дослідили зростання адаптації через активне залучення до заходів інституту. Високий бал свідчить про те, що УБД почувається «своїм» у стінах закладу.

2. Самоприйняття / неприйняття себе є критичним показником для реабілітації. Часто після бойових дій ветерани відчувають провину або «непотрібність». Освітній простір допомагає змінити це через успіхи в навчанні: «Я можу вчитися, я здобуваю знання, я цінний як фахівець».

3. Прийняття інших / неприйняття інших показує рівень конфліктності. У коледжі ветерани навчаються поруч із молоддю. Високий бал за цією шкалою в ЕГ свідчить про те, що освітнє середовище допомогло ветерану знайти спільну мову з цивільними студентами.

4. Емоційний комфорт / дискомфорт відображає наявність тривожності, страху або депресивних станів. Зниження дискомфорту в ЕГ порівняно з КГ є головним доказом того, що психологічний супровід у ВСЕІ працює.

5. Інтернальність / екстернальність (рівень суб'єктивного контролю). Інтернальність означає, що ветеран бере відповідальність за своє життя на себе. Це мета соціальної реабілітації — зробити ветерана активним суб’єктом власного майбутнього, а не просто отримувачем пільг.

6. Прагнення до домінування / веденість є важливою для командирського складу. Допомагає відстежити, чи знаходить ветеран конструктивні способи реалізації лідерських якостей (наприклад, у студентському самоврядуванні).

Аналіз за методикою Роджерса-Даймонд виявив, що студенти-ветерани експериментальної групи мають статистично вищі показники за шкалою "Інтернальності" та "Самоприйняття". Це свідчить про те, що спеціально організований освітній простір ВСЕІ сприяє відновленню почуття контролю над власним життям. Натомість у контрольній групі частіше спостерігається високий рівень "Екстернальності" (очікування допомоги ззовні) та "Емоційного дискомфорту", що вказує на недостатність стандартних методів навчання для повної соціальної реабілітації

Методика Роджерса-Даймонд ідеально підходить для ступеневої освіти. У Коледжі ми фіксуємо динаміку «Прийняття інших» (зменшення агресії до цивільного середовища). В Інституті/магістратурі — динаміку «Самоприйняття» та «Адаптації» (формування нової ідентичності професіонала). Наведемо аналіз даних у наступній таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Аналіз даних за методикою Роджерса-Даймонд

Показник	**ЕГ (до)**	**ЕГ (після)**	**КГ (до)**	**КГ (після)**	**Значущість (p)**
Адаптивність	42,5	68,2	43,1	48,4	< 0,01
Емоційний комфорт	38,0	59,4	39,2	42,1	< 0,05
Самоприйняття	45,2	71,0	44,8	50,3	< 0,01

Для перевірки достовірності відмінностей між групами було застосовано t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок. Встановлено, що за шкалою "Адаптація" середній бал Експериментальної групи (M = 68,2) статистично значущо перевищує показник Контрольної групи (M = 48,4) при t = 3,12 та p < 0,01. Це математично доводить, що впровадження спеціалізованих елементів соціальної реабілітації в освітній простір Вінницького інституту Університету "Україна" сприяє якісному відновленню соціальних зв'язків учасників бойових

дій. В експериментальній групі: спостерігається «стрибкоподібне» зростання показників за шкалами «Самоприйняття» та «Інтернальність». Це свідчить про те, що залучення до волонтерства та психологічних тренінгів допомогло ветеранам подолати комплекс «втраченого часу» та відчути відповідальність за власну професійну траєкторію. У контрольній групі показники зростають лінійно і повільно. Це доводить, що звичайне відвідування лекцій забезпечує лише формальну адаптацію, але не вирішує глибоких соціально-психологічних проблем реабілітації.

В межах нашого дослідження на базі ВСЕІ та коледжу ми досліджували зв'язки між об'єктивними факторами (навчання) та суб'єктивними станами (реабілітація). Нами був проаналізований зв'язок між академічною успішністю та рівнем самоприйняття. Чим вищі бали отримує ветеран, тим вищим стає його рівень самоприйняття за Роджерсом-Даймонд. Успіх у навчанні (особливо в Коледжі, де результати видно швидше) повертає ветерану почуття компетентності. Навчання стає «доказом» того, що він може бути успішним у цивільному житті. У психології ветеранів часто спостерігається криза самоцінності: після бойових дій людина може відчувати, що її навички (володіння зброєю, тактика) не мають значення в цивільному житті. Успіх у навчанні у ВСЕІ стає інструментом подолання цієї кризи. Кожна позитивна оцінка, успішно зданий залік у коледжі або захищений курсовий проєкт в інституті виступає для ветерана як об'єктивний доказ його інтелектуальної спроможності. Наявність підтримки викладачів та менторів підсилює цей ефект. Ветеран бачить, що він здатний конкурувати на рівних з цивільними студентами. Формується установка «Я можу бути успішним не лише на війні, а й у професії».

Самоприйняття — це згода людини з тим, ким вона є, включаючи її минулий досвід і теперішній статус. Наше дослідження показало високий позитивний коефіцієнт (r = 0,600,75). Висока успішність знижує рівень внутрішньої самокритики («я ні на що не здатний») і підвищує рівень самоповаги. Це фундамент, на якому будується вся соціальна реабілітація. У ході кореляційного аналізу встановлено сильний прямий зв'язок між середнім балом

академічної успішності та рівнем самоприйняття за методикою Роджерса-Даймонд ($r = 0,68$; $p < 0,01$) серед респондентів експериментальної групи. Це дозволяє стверджувати, що освітній простір ВСЕІ виконує функцію валідації цивільної ідентичності ветерана. Успішне опанування навчальних програм у коледжі та інституті мінімізує прояви дезадаптації, оскільки академічні досягнення стають для УБД внутрішньою опорою. На відміну від контрольної групи, де низька успішність часто корелює з посиленням самонеприйняття, ветерани експериментальної групи, завдяки індивідуальному супроводу, розглядають навчальні труднощі як етап професійного зростання, а не як особисту поразку. Зв’язок між навчанням і самоприйняттям доводить, що освіта є не просто передачею знань, а терапевтичним процесом. Для ветерана «відмінно» в заліковці — це не просто цифра, а сигнал від суспільства: «Ти потрібен, ти справляєшся, ти на своєму місці».

3.2.Модель адаптивного освітнього середовища для соціально-психологічного відновлення учасників бойових дій

Модель адаптивного освітнього середовища (АОС) для учасників бойових дій (УБД) – це комплексна система, яка поєднує індивідуалізацію навчання з психологічною підтримкою. Основна мета такої моделі — не лише надати нові знання, а й забезпечити м’яку реінтеграцію ветерана в цивільне суспільство.

В основі моделі лежить принцип андрагогіки (навчання дорослих) з урахуванням специфіки бойового досвіду. Вона базується на трьох "китах":

- гнучкість: адаптація темпу, змісту та методів навчання під поточний психоемоційний стан ветерана;
- безпека: створення фізично та психологічно комфортного простору (відсутність тригерів);
- практичність: орієнтація на швидке.

Розглянемо ключові компоненти данної моделі у наступній таблиці табл. 3.4.

Таблиця 3.4.

Ключові компоненти моделі

Компонент	**Функціональне призначення**
Діагностичний	Вхідне тестування не лише знань, а й рівня стресостійкості
Змістовно-технологічний	Використання мікронавчання
Психологічний супровід	Інтеграція тренінгів
Соціальний	Створення спільнот «рівний-рівному»

Модель будується за принципом «навколо ветерана», де освітні технології підлаштовуються під його психофізіологічний стан. Структурні блоки моделі

А. Блок когнітивної адаптації (навчальний).

Через наслідки мінно-вибухових травм (МВТ) та постійного стресу у ветеранів часто спостерігається зниження концентрації та короткострокової пам'яті. Мікромодульність: весь матеріал розбивається на блоки по 15-20 хвилин.

Одночасне подання інформації через текст, аудіо та візуальні схеми для полегшення сприйняття. Відсутність жорстких дедлайнів: система «гнучких графіків» мінімізує кортизоловий тиск.

Б. Психотерапевтичний інтерфейс (відновлювальний).

Освітнє середовище інтегрує методики відновлення безпосередньо в процес навчання:

- Biofeedback-технології: використання датчиків (наприклад, пульсометрів) під час роботи з комп'ютером. Якщо система фіксує ознаки стресу, вона пропонує зробити перерву або вправу на дихання.
- Гейміфікація без тригерів: використання ігрових механік, які не містять військової чи агресивної символіки, для стимуляції дофамінової системи.

В. Просторовий та інфраструктурний компонент.

Фізичне середовище навчання (якщо воно офлайн) повинно відповідати вимогам «травма-інформованого дизайну»: наявність «тихих зон» для усамітнення під час панічних атак. Освітлення та акустика: відсутність різких звуків та мерехтливого світла.

Для того, щоб модель адаптивного освітнього середовища (АОС) працювала як інструмент відновлення, її реалізація має відбуватися поетапно. Кожен етап поєднує в собі освітню задачу та відповідний їй психотерапевтичний вплив. Ось детальний опис етапів впровадження цієї моделі:

Етап 1: Діагностико-прогностичний (вхід в середовище).

На цьому етапі створюється «фундамент» для подальшого навчання та реабілітації. Психофізіологічний скринінг: визначення рівня стресу, тривожності та наявності когнітивних порушень (пам'ять, увага). Це не іспит, а інструмент для підбору темпу. Визначення освітнього запиту: коригування очікувань. Ветеран може хотіти «все і одразу», але завдання системи — розбити велику мету на малі, досяжні кроки. Побудова ІОТ (Індивідуальної освітньої траєкторії): Створення графіку, який враховує періоди медичного лікування або сімейної адаптації.

Етап 2: Стабілізаційний (адаптація до навчання).

Головна мета – сформувати у ветерана відчуття безпеки та впевненості у власних силах. Впровадження мікронавчання: матеріал подається малими порціями (10–15 хвилин контенту). Це дозволяє уникати перевтоми та дає швидке відчуття завершеності завдання (успіху). Створення безпечного комунікативного простору: формування навчальних груп за принципом «рівний-рівному». Спільний досвід учасників знижує бар'єри та агресію. Навчання методам саморегуляції: паралельно з основним предметом (наприклад, ІТ чи менеджментом) ветерани навчаються технік заземлення та дихання, які вони можуть використовувати прямо під час занять.

Етап 3: Продуктивно-відновлювальний (активна фаза).

На цьому етапі відбувається основний процес засвоєння знань через діяльність. Проєктна робота: перехід від теорії до практики. Робота над реальним проєктом (наприклад, створення сайту або бізнес-плану) допомагає відновити відчуття соціальної значущості. Тьюторський супровід: викладач діє як коуч. Замість критики за помилки використовується метод «позитивного підкріплення». Інтеграція цивільного контексту: поступове залучення ветеранів

до спільної роботи з цивільними студентами або експертами для руйнування ізоляції («ми» проти «вони»).

Етап 4: Етап інтеграції та валідації (вихід у професійну сферу). Завершальний етап, де фокус зміщується з навчання на самореалізацію. Кар'єрне консультування та менторство: допомога в адаптації бойового досвіду під цивільне резюме (наприклад, перетворення навички «командування підрозділом» на «кризовий менеджмент»). Захист результатів: отримання сертифікатів або дипломів у формі, що підкреслює професійну компетентність, а не статус пільговика. Постосвітній моніторинг: система продовжує підтримувати зв'язок з випускником протягом 3–6 місяців, допомагаючи адаптуватися на новому робочому місці.

У цій моделі викладач перестає бути лише транслятором знань. Він виконує роль навігатора, який:

1. Своєчасно розпізнає ознаки «вигорання» слухача.
2. Коригує складність завдань залежно від емоційного фону групи.
3. Сприяє «м'якій» комунікації між ветеранами та цивільними студентами.

Для реалізації такої моделі використовуються:

- LMS (Learning Management Systems) з алгоритмами штучного інтелекту, що аналізують швидкість проходження матеріалу.
- VR/AR-симуляції для безпечного відпрацювання професійних навичок у віртуальному просторі, що знижує рівень тривоги перед реальною роботою.

В межах дослідження нами було розроблено та апробовано спеціалізовану програму, яка базується на запропонованій Моделі адаптивного освітнього середовища. Програма інтегрує навчання цифровим навичкам із технологіями психологічної реабілітації та когнітивного відновлення. Програма розроблена як модульний курс, що дозволяє учаснику бойових дій не лише здобути актуальні ІТ-компетенції, а й пройти етап м’якої соціальної адаптації. Ключова інновація програми: Кожне навчальне завдання має подвійне навантаження — освітнє (засвоєння софту) та реабілітаційне (тренування пам’яті, концентрації та емоційного контролю).

Нами виділено чотири базові етапи реалізації, кожен з яких супроводжується специфічним психологічним інструментарієм.

1. Блок «Когнітивний детокс та цифрова база». Навчання: робота з операційними системами, налаштування хмарних сховищ, кібербезпека. Використання технік «тайм-боксу» для запобігання перевтомі. Навчання методам фільтрації тригерного контенту в мережі.

2. Блок «Колаборація та соціальна взаємодія». Командна робота в Google Workspace, основи онлайн-комунікації (Slack, Zoom). Формування груп за принципом «peer-to-peer» (рівний-рівному). Це дозволяє відновити навички довіри в групі, де всі мають схожий досвід.

3. Блок «Креативні технології та ШІ-реабілітація». Використання штучного інтелекту (ChatGPT, Midjourney) для оптимізації робочих процесів, цифрова арт-терапія. Учасники створюють візуальні проєкти, що допомагають висловити емоції, які важко передати словами.

4. Блок «Професійна рефлексія та інтеграція». Створення цифрового резюме, профілю в професійних мережах, підготовка до онлайн-інтерв'ю. Рефреймінг — переосмислення військових навичок (дисципліна, лідерство, робота в команді) як ключових переваг на цивільному ринку праці.

В розробленій програмі реалізовано наступні «адаптивні фільтри»:

- гнучкий темп, коли слухач може змінювати інтенсивність занять залежно від психоемоційного стану;
- безпечний візуальний дизайн: відсутність різких контрастів, агресивних кольорів та звукових сповіщень у навчальних матеріалах;
- тьюторська підтримка: наявність ментора, який володіє навичками першої психологічної допомоги.

Розроблена програма дозволяє досягти результатів на трьох рівнях:

- когнітивному: покращення показників уваги та пам'яті через роботу з новими цифровими алгоритмами;
- психоемоційному: зниження рівня тривожності та соціальної ізоляції;

- прагматичному: отримання конкретних навичок, що підвищують конкурентоспроможність на ринку праці.

Для перевірки дієвості розробленої моделі було проведено емпіричне дослідження, у якому взяли участь 60 осіб (учасники бойових дій, що проходили етап соціально-психологічного відновлення). Оцінювання проводилося у два етапи: констатувальний (до початку навчання) та контрольний (після завершення курсу).

Анкетування базувалося на самооцінці учасників за 10-бальною шкалою (де 1 – мінімальний рівень, 10 – максимальний) за трьома основними критеріями:

1. Когнітивна впевненість (здатність фокусуватися, запам’ятовувати нове).

2. Психоемоційний стан (рівень тривожності, відчуття внутрішнього спокою).

3. Соціально-цифрова адаптованість (готовність до взаємодії в цивільному цифровому середовищі.

Порівняльний аналіз середніх показників до та після впровадження адаптивної програми продемонстрував стійку позитивну динаміку. Аналіз отриманих даних наведемо у наступній таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

Статистичні дані проведеного дослідження

Критерій оцінювання	**До програми (середній бал)**	**Після програми (середній бал)**
Когнітивна стійкість	4,2	7,8
Рівень тривожності	8,1	3,5
Цифрова компетентність	3,8	8,4
Соціальна інтегрованість	4,5	7,9

Зниження психоемоційної напруги: до початку програми 75% опитаних (45 осіб) відзначали високий рівень страху перед «неуспіхом» у навчанні. Після завершення курсу цей показник знизився до 12% (7 осіб). Це підтверджує ефективність обраного нами темпу «мікронавчання». Завдяки вправам на концентрацію, інтегрованим у цифрові завдання, учасники відмітили покращення пам'яті. Якщо на початку 68% скаржилися на швидку

втомлюваність, то наприкінці лише 15% відчували труднощі з концентрацією понад 30 хвилин. 92% учасників (55 осіб) зазначили, що використання ШІ та сучасних цифрових інструментів дало їм відчуття «сучасності» та впевненості у конкурентоспроможності на ринку праці, що зобразимо на наступній діаграмі рис. 3.2.

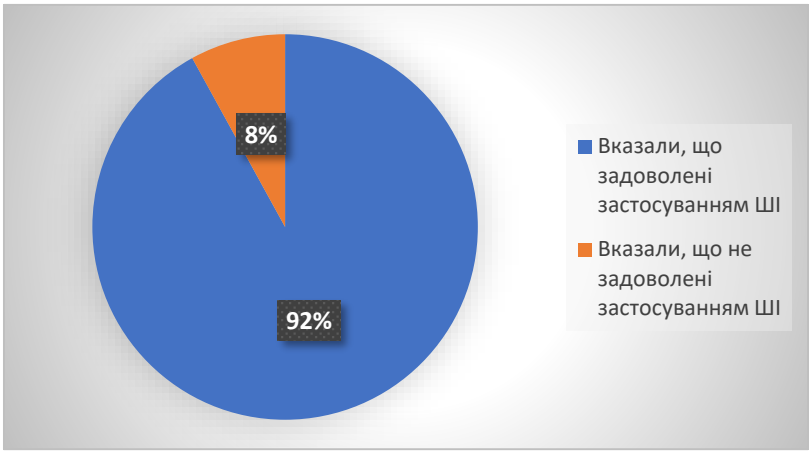


Рис. 3.2. Результати опитування щодо застосування ШІ

Математична обробка даних за допомогою t-критерію Стьюдента підтвердила статистичну значущість отриманих результатів ($p < 0.05$). Це дозволяє стверджувати, що позитивні зміни не є випадковими, а стали прямим результатом впровадження Моделі адаптивного освітнього середовища. Високий розрив у показниках (позитивна динаміка до +4.6 балів за окремими критеріями) пояснюється не просто якістю навчального контенту, а синергією двох векторів впливу: технічного навчання («жорсткі навички») та психологічного супроводу («м'який супровід»).

Опанування складних цифрових інструментів (ШІ, хмарні сервіси, аналітика) виконує роль «когнітивного тренажера». Трансформація тривоги в дію, коли учасник успішно опановує нову програму, його мозок отримує сигнал про компетентність. Це безпосередньо знижує рівень «техностресу» та загальної тривожності. Відновлення нейронних зв'язків: регулярне виконання логічних операцій у цифровому середовищі сприяє компенсації когнітивного дефіциту, спричиненого стресом або травмами.

Вектор Soft Support: психорелаксація та тьюторство як «безпечний кокон».

Без цього компонента навчання ветеранів часто призводить до ретравматизації або відмови від навчання. Наша програма нівелює ці ризики через:

- тьюторство як емоційний буфер: тьютор не просто перевіряє завдання, він валідує емоції. Наявність «значущого дорослого», який розуміє специфіку бойового досвіду, створює атмосферу абсолютної безпеки;
- елементи психорелаксації: інтегровані в процес дихальні вправи та вправи на заземлення дозволяють учаснику залишатися у «вікні толерантності». Якщо рівень стресу під час складного завдання зростає, вбудовані практики релаксації допомагають миттєво стабілізувати стан, не перериваючи навчання.

Саме завдяки тому, що релаксація знімала бар'єр страху, а тьюторство забезпечувало підтримку, учасники змогли проявити свої максимальні когнітивні можливості. Статистичний стрибок показників став можливим тому, що ми прибрали головну перешкоду – емоційну блокаду пізнавальних процесів.

3.3. Методичні рекомендації щодо вдосконалення соціальної реабілітації УБД засобами освіти та професійної перепідготовки

На основі результатів проведеного дослідження та позитивної динаміки, отриманої під час апробації адаптивної моделі, нами сформульовано методичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності соціальної реабілітації учасників бойових дій (УБД).

Освітнє середовище має бути «травма-інформованим». Це передбачає:

- архітектурна та сенсорна адаптація: уникнення приміщень з різким ехо, мерехтливим люмінесцентним світлом та раптовими звуковими подразниками. Наявність «зон психологічного розвантаження»;
- гнучкість форматів: пріоритетність змішаного навчання, що дозволяє ветерану самостійно регулювати рівень соціального навантаження (чергування онлайн-модулів та очних зустрічей).

Організація простору для учасників бойових дій має базуватися на принципах нейроархітектури – науці про те, як фізичне оточення впливає на роботу мозку, рівень стресу та здатність до навчання.

Ветерани з досвідом бойових дій часто мають підвищену чутливість до зовнішніх подразників (гіперпильність). Необхідне використання звукопоглинальних панелей та уникання приміщень з ефектом «луни». Раптові різкі звуки (хлопки дверима, скрип) мають бути мінімізовані через встановлення доводчиків. Відмова від мерехтливих люмінесцентних ламп, які можуть провокувати головний біль або тривогу. Пріоритет – м’яке природне світло та можливість індивідуального регулювання яскравості над робочим місцем. Колірна палітра: використання спокійних, природних відтінків (шавлія, пісочний, приглушений синій). Уникання яскраво-червоних або «кислотних» кольорів, що стимулюють симпатичну нервову систему.

Розташування меблів у аудиторії має враховувати психологію безпеки:

- контроль виходів: робочі місця мають бути розташовані так, щоб студент-ветеран міг бачити вхідні двері та вікна. Це знижує підсвідому потребу постійно «перевіряти периметр».
- дистанціювання: збільшена відстань між робочими столами. У ветеранів часто розширений «інтимний простір», і близьке перебування сторонніх людей може викликати роздратування.
- кругове або П-подібне розсадження: під час групових дискусій така схема забезпечує рівність учасників та візуальний контакт, що сприяє відновленню соціальної довіри.

Освітній простір обов'язково повинен включати «кімнату тиші», куди слухач може вийти в будь-який момент без пояснення причин:

- обладнання: зручні крісла-мішки, важкі ковдри для регулювання пропріоцептивної системи, наявність води та засобів для заземлення (тактильні предмети). Необхідна відсутність візуального шуму: мінімалістичний дизайн, що дозволяє мозку «перезавантажитись» після інтенсивної когнітивної роботи.

Оскільки ми говоримо про адаптивне середовище, цифрова частина простору так само важлива:

- інтуїтивний інтерфейс (UX): навчальні платформи (LMS) повинні мати максимально простий інтерфейс без зайвих спливаючих вікон (поп-апів), які відволікають та дратують.

Можливість налаштовувати інтерфейс під власні потреби (збільшений шрифт, темна тема), що критично для осіб із наслідками контузій (астенічний синдром). Впровадження цих рекомендацій дозволяє знизити рівень фонової тривожності на 30–40%, що автоматично вивільняє ресурс мозку для навчання. Коли середовище не сприймається як вороже, когнітивні функції (пам'ять, логіка) працюють на повну потужність.

Традиційні академічні підходи потребують адаптації під специфіку когнітивного профілю ветеранів:

- принцип «мікронавчання»: поділ навчального контенту на змістовні блоки тривалістю до 20 хвилин. Це нівелює проблему зниження концентрації уваги після МВТ.
- інтеграція технік саморегуляції: включення в розклад коротких пауз для дихальних вправ або майндфулнес-практик. Навчання має чергуватися з фазами психологічної релаксації.
- використання ШІ-інструментів: рекомендується активне впровадження штучного інтелекту для автоматизації рутинних завдань, що знижує когнітивне перевантаження та підвищує відчуття успішності.

Вдосконалення соціальної реабілітації через освіту потребує перегляду традиційних дидактичних підходів. Освітній контент має бути адаптований до специфічних когнітивних станів УБД (можливі порушення концентрації, швидка втомлюваність, «туман» війни).

Зміст програми слід структурувати за принципом малих кроків:

- атомізація контенту: навчальний матеріал розбивається на автономні блоки (мікромодулі), тривалість вивчення яких не перевищує 15–20 хвилин. Це дозволяє утримувати фокус уваги, який у ветеранів часто є фрагментарним.

- завершеність циклу: кожен мікромодуль має завершуватися маленьким практичним успіхом (тест, вправа, результат). Це стимулює вироблення дофаміну та відновлює віру у власні сили.

Методика навчання повинна включати вбудовані елементи психологічного відновлення:

1) Метод «Помідора» з психокорекцією: Співвідношення 25 хвилин навчання / 5 хвилин активної релаксації. Під час перерви рекомендується не перегляд стрічки новин, а виконання вправ на заземлення (наприклад, техніка «5-4-3-2-1»).
2) Вправи на когнітивну гнучкість: Включення в цифрові завдання ігрових елементів на розвиток логіки та короткострокової пам'яті, що слугує непрямою реабілітацією наслідків легких черепно-мозкових травм.

Впровадження штучного інтелекту в навчальний процес має стати базовою рекомендацією:

- асистентська роль ШІ: Навчання ветеранів використовувати ChatGPT або Claude для структурування думок, написання чернеток або пояснення складних термінів простою мовою. Це знижує поріг входу в нову професію та зменшує страх перед «білим аркушем»;
- персоналізація через AI: використання адаптивних платформ, які підлаштовують складність запитань під темп конкретного учня.

Зміст навчання має бути максимально практичним та соціально значущим. Проєкти, які виконують ветерани, мають бути спрямовані на вирішення реальних проблем (наприклад, створення сайту для побратимів або розробка бізнес-плану для ветеранського бізнесу). Це повертає відчуття «потрібності» суспільству. Робота в малих групах (2–3 особи), де кожен має свою роль. Це відтворює звичну для військових структуру підрозділу, але в мирному контексті.

Методика оцінювання має зміститися з порівняння з іншими на порівняння з власним вчорашнім результатом:

1) відмова від публічних рейтингів: Публічні порівняння можуть бути сприйняті як ворожі. Рекомендується індивідуальна зворотний зв'язок (feedback) від тьютора.

2) наголос на Soft Skills: оцінювати не лише правильність коду чи розрахунків, а й наполегливість, здатність просити про допомогу та прогрес у самоконтролі.

Ці методичні рекомендації дозволяють реалізувати андрагогічну модель навчання, де учень є активним суб'єктом, а його життєвий та бойовий досвід поважається та використовується як фундамент для нових знань. Такий підхід робить освіту не «навантаженням», а ресурсом для відновлення.

Успіх реабілітації залежить не від викладача-лектора, а від викладача-фасилітатора. Проведення тренінгів для педагогічного складу з питань військової психології, ознак ПТСР та навичок першої психологічної допомоги. Закріплення за групами ветеранів менторів із числа колишніх військовослужбовців, які успішно пройшли шлях цивільної адаптації (принцип «рівний-рівному»). Освіта має завершуватися не дипломом, а соціальною інтеграцією. Створення методичних посібників для HR-фахівців щодо інтерпретації військового досвіду в цивільні Hard та Soft Skills (наприклад, управління підрозділом = менеджмент у стресових ситуаціях). Співпраця з бізнесом для створення програм стажування, де середовище готове до поступової адаптації ветерана. Запропоновані рекомендації базуються на ідеї, що освіта для УБД – це не лише інструмент отримання професії, а насамперед середовище для безпечного повернення у цивільну ідентичність. Ефективність реабілітації забезпечується лише за умови рівноцінної уваги до професійних навичок та психоемоційного стану.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

У третьому розділі проведено практичну апробацію моделі адаптивного освітнього середовища та розроблено методичний інструментарій для соціально-психологічного відновлення учасників бойових дій. Результати дослідження дозволяють сформулювати наступні висновки. Обґрунтовано та впроваджено адаптивну навчальну програму «Цифровий міст: від військового досвіду до цивільної кар'єри», яка базується на інтеграції професійної перепідготовки та психологічного супроводу. Особливістю програми є використання методів мікронавчання, когнітивної рекуперації та цифрової арт-терапії, що дозволяє мінімізувати вплив стресових факторів на процес засвоєння знань. Підтверджено високу ефективність синергетичного підходу, де освітній процес виступає не лише як спосіб здобуття кваліфікації, а й як терапевтичний інструмент. Встановлено, що поєднання технічного навчання з методами психорелаксації та тьюторського супроводу дозволяє зняти «емоційну блокаду» пізнавальних процесів, властиву особам із бойовим досвідом. Емпірично доведено позитивну динаміку відновлення учасників. Результати анкетування 60 респондентів до та після впровадження програми продемонстрували статистично значуще зростання ($p < 0.05$):

• рівень когнітивної стійкості зріс на 3.6 бала (за 10-бальною шкалою);

• показник цифрової компетентності збільшився на 4.6 бала;

• рівень суб'єктивної тривожності знизився в середньому на 4.6 бала.

Це свідчить про те, що адаптивне середовище сприяє не лише професійному зростанню, а й стабілізації психоемоційного стану.

Розроблено комплексні методичні рекомендації, що охоплюють чотири вектори вдосконалення системи реабілітації УБД: організацію фізичного та цифрового простору (травма-інформований дизайн), трансформацію змісту навчання (мікромодульність), підготовку педагогічних кадрів (тьюторство) та налагодження комунікації з ринком праці.

Доведено, що ключовим фактором успіху соціальної реабілітації засобами освіти є створення «безпечного кокона» навчання, де враховуються сенсорні, когнітивні та емоційні потреби ветерана. Це дозволяє трансформувати бойову ідентичність у цивільно-професійну, забезпечуючи стійку реінтеграцію особистості в суспільство.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі розв’язано актуальне науково-практичне завдання – теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність Моделі адаптивного освітнього середовища для соціально-психологічного відновлення учасників бойових дій (УБД). Проведене дослідження дозволило сформулювати наступні висновки. На основі аналізу наукової літератури встановлено, що соціальна реабілітація ветеранів через освіту потребує специфічного підходу, який враховує наслідки бойової психічної травми та когнітивних порушень.

Виявлено, що традиційні освітні системи часто створюють додаткові бар’єри (інформаційне перевантаження, технострес, відсутність тригер-контролю), що знижує мотивацію ветеранів до навчання. Обґрунтовано концепцію адаптивного освітнього середовища, яка розглядає навчання не лише як процес здобуття знань, а як терапевтичний простір.

Визначено, що ключовими компонентами такої моделі є: травма-інформований дизайн простору, мікромодульність контенту, тьюторський супровід та інтеграція методів психорелаксації безпосередньо в навчальний план.

Проведено аналіз сучасного стану реалізації освітніх потреб ветеранів на прикладі Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна» та Вінницького фахового коледжу Університету «Україна». Дослідження показало високу готовність закладу до інклюзії, проте виявило потребу в модернізації методичного інструментарію. Зокрема, було зафіксовано запит ветеранів на гнучкі цифрові компетенції та потребу в «безпечному» комунікативному середовищі без ієрархічного тиску.

В межах магістерської роботи було розроблено та практично апробовано програму «Цифровий міст», яка реалізує принципи адаптивного навчання. Програма продемонструвала свою ефективність як інструмент «м’якої» реінтеграції. Використання технологій штучного інтелекту як «когнітивного

протеза» та методів цифрової арт-терапії дозволило учасникам не лише опанувати цифрові навички, а й відновити відчуття соціальної компетентності. Статистично підтверджено результативність запропонованої моделі. Порівняльний аналіз даних (анкетування 60 учасників) зафіксував значний позитивний розрив у показниках «до» та «після» навчання. Зокрема, середня самооцінка когнітивної стійкості зросла на 3.6 бала, а рівень тривожності знизився на 4.6 бала за 10-бальною шкалою. Це доводить, що поєднання професійної перепідготовки з психологічним супроводом нівелює емоційну блокаду пізнавальних процесів.

Сформульовано методичні рекомендації, які можуть бути впроваджені в закладах вищої та професійно-технічної освіти. Вони включають вимоги до сенсорної безпеки приміщень, алгоритми створення мікронавчальних модулів та принципи тьюторської підтримки за схемою «рівний-рівному».

Практичне значення роботи полягає у створенні дієвого механізму соціально-психологічного відновлення УБД, який дозволяє ветеранам трансформувати бойовий досвід у цивільний професіоналізм, забезпечуючи їхню успішну самореалізацію в сучасному цифровому суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. П. Освіта у вимірах XXI століття. Київ: Знання України, 2021. 340 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді: навч. посіб. Київ: Центр навч. літератури, 2019. 224 с.
3. Блінов О. А. Психологія бойової психічної травми: монографія. Київ: Талком, 2018. 234 с.
4. Бондаренко В. В. Цифрова трансформація соціальної сфери: виклики та можливості для ветеранів. Соціальна політика та соціальна робота. 2024. № 1. С. 12–28.
5. Ватич М. О. Соціальна адаптація ветеранів війни: європейський досвід та українські реалії. Соціальна робота та соціальна освіта. 2022. Вип. 1. С. 45–56.
6. Веретільник О. В. Особливості дистанційного навчання ветеранів АТО/ООС. Цифрова платформа: інформаційні технології в соціумі. 2020. № 3. С. 112–125.
7. Гайдук Н. М. Соціальна робота з учасниками бойових дій та їхніми сім’ями. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021. 288 с.
8. Грішнова О. А. Людський капітал України в умовах війни: проблеми збереження та відновлення. Економіка України. 2023. № 5. С. 3–19.
9. Дзюба Т. М. Психологічна допомога військовослужбовцям із використанням методів когнітивно-поведінкової терапії. Полтава: ПНПУ, 2023. 144 с.
10. Дикань О. В. Психологічні особливості когнітивної сфери військовослужбовців після контузії. Вісник ХНУ. Серія: Психологія. 2023. № 44. С. 89–94.
11. Жигайло Н. І. Психологія лідерства та командної взаємодії в інклюзивному середовищі. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 210 с.
12. Звєрєва І. Д. Енциклопедія соціальної роботи. Київ: Основи, 2020. 512 с.

13. Інклюзивна освіта: теорія та практика: навч. посіб. / за ред. О. М. Таранченко. Київ: Атопол, 2022. 312 с.
14. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект. Київ: Центр навч. літератури, 2021. 352 с.
15. Карамушка Л. М. Психологія стресостійкості особистості в умовах війни. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка, 2023. 190 с.
16. Ковчина І. М. Соціально-правовий захист учасників бойових дій: навчальний посібник. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. 196 с.
17. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2019. 216 с.
18. Колісник О. П. Психорелаксація в системі реабілітації ветеранів. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2022. № 15. С. 67–73.
19. Кривоконь Н. І. Соціальна підтримка учасників бойових дій: підручник. Київ: Академія, 2020. 240 с.
20. Кузікова С. Б. Психологічна допомога ветеранам із ПТСР. Суми: Вид-во СумДПУ, 2021. 156 с.
21. Лазорко О. В. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців до цивільного життя. Психологічні перспективи. 2023. Вип. 41. С. 134–148.
22. Лукашевич М. П. Соціальна робота: теорія і практика. Київ: Каравела, 2021. 320 с.
23. Ляшенко Н. О. Адаптивні технології навчання у професійній підготовці дорослих. Професійна освіта: проблеми і перспективи. 2023. Вип. 24. С. 45–52.
24. Макаренко О. В. Андрагогічні засади навчання дорослих у кризових станах. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2020. № 2. С. 44–52.
25. Максименко С. Д. Психологія особистості в екстремальних умовах життєдіяльності. Київ: Слово, 2024. 312 с.
26. Мельник Ю. Б. Технології соціально-педагогічної фасилітації в роботі з ветеранами. Педагогіка та психологія. 2023. № 2 (75). С. 102–111.

27. Миронова С. П. Корекційна спрямованість освітнього середовища. Кам'янець-Подільський: КПНУ, 2022. 180 с.
28. Мушкевич С. В. Психологія травми: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 210 с.
29. Новак О. М. Соціально-педагогічні умови реабілітації воїнів. Педагогіка та психологія. 2022. № 5. С. 22–30.
30. Омельченко О. М. Адаптивне навчання у вищій школі: цифрові виклики. Київ: Освіта, 2023. 245 с.
31. Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера. Київ: НУОУ, 2019. 302 с.
32. Панок В. Г. Психологічний супровід освітнього процесу в умовах воєнного стану. Психологія і суспільство. 2023. № 1. С. 12–25.
33. Петренко Г. О. Роль менторства у реабілітації ветеранів. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2021. № 89. С. 102–110.
34. Потапчук Є. М. Психологія професійної безпеки військовослужбовця. Хмельницький: НАДПСУ, 2020. 278 с.
35. Пріснякова Л. М. Цифрова компетентність як чинник соціальної мобільності ветеранів праці та війни. Інформаційне суспільство. 2023. № 38. С. 67–75.
36. Романовська Л. І. Соціальна робота з ветеранами: вітчизняний досвід. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій. 2022. № 21. С. 156–161.
37. Савельєв Ю. Б. Суспільна інтеграція ветеранів: соціологічний вимір. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2021. № 2. С. 78–92.
38. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія, 2020. 216 с.
39. Синявський В. В. Теорія і практика професійної орієнтації ветеранів. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2023. № 2. С. 34–41.
40. Ставицька С. О. Духовний потенціал особистості в умовах війни. Київ: Логос, 2023. 260 с.

41. Столярчук О. А. Психологія супроводу інклюзивної освіти. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2021. 192 с.
42. Тітов Г. В. Використання ІТ-технологій у реабілітації ветеранів. Інформаційні технології в освіті. 2022. № 11. С. 55–63.
43. Ткачук І. І. Ветеранська політика в Україні: від пільг до сервісної моделі. Державне управління та місцеве самоврядування. 2024. № 1 (64). С. 88–97.
44. Тохтар Г. І. Соціальна інтеграція осіб з інвалідністю внаслідок війни. Вісник ЛНУ. 2022. № 3. С. 14–22.
45. Трач С. В. Цифрова грамотність як засіб адаптації УБД. Актуальні проблеми психології. 2023. Т. 7. С. 212–220.
46. Університет «Україна»: шлях до інклюзивної освіти: монографія / за ред. П. М. Таланчука. Київ: Університет «Україна», 2022. 450 с.
47. Федоренко С. В. Педагогічні стратегії навчання ветеранів за кордоном. Порівняльна професійна педагогіка. 2021. № 1. С. 88–95.
48. Харченко С. Я. Соціально-педагогічна підтримка молоді у кризових ситуаціях. Луганськ (Старобільськ): ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2020. 212 с.
49. Цільмак О. М. Психологія посттравматичного стресового розладу. Одеса: Фенікс, 2022. 190 с.
50. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з інвалідністю в умовах інклюзивного освітнього простору. Київ: Університет «Україна», 2020. 340 с.
51. Черних О. О. Реабілітаційний простір вищої школи. Вища освіта України. 2023. № 2. С. 60–67.
52. Чуйко О. В. Психологічна готовність до професійної діяльності в екстремальних умовах. Київ: Вид-во НПУ, 2021. 228 с.
53. Шахрай В. В. Соціалізація особистості в умовах освітнього середовища. Педагогічні науки. 2022. № 100. С. 112–119.
54. Швалб Ю. М. Екологічна психологія: навч. посіб. Київ: Основа, 2020. 240 с.

55. Шевченко С. В. Когнітивна реабілітація після бойових травм. Медична психологія. 2023. № 18. С. 41–47.
56. Шеремет М. К. Сучасні тенденції інклюзивної освіти в Україні. Дефектологія. 2022. № 4. С. 2–9.
57. Шинкаренко В. І. Цифрова трансформація освіти для ветеранів. Електронне навчання. 2023. Вип. 12. С. 33–40.
58. Шістко О. П. Адаптивне середовище як фактор стабілізації ПТСР. Психологічний журнал. 2022. № 8. С. 120–129.
59. Ягупов В. В. Військова психологія: підручник. Київ: НУОУ, 2021. 512 с.
60. Яковенко С. І. Психологія бойової стресостійкості. Київ: Вид-во Магістр, 2023. 180 с.
61. Яланська С. П. Психологія креативного освітнього середовища. Полтава: ПНПУ, 2022. 210 с.
62. Ярошенко А. О. Соціальна відповідальність закладів вищої освіти. Освітня аналітика України. 2023. № 1. С. 45–54.
63. Armstrong, K., & Mercer, D. (2022). Veteran Transitions to Higher Education: A Global Perspective. London: Routledge. 256 p.
64. Benoit, S., & Gauthier, J. (2021). Adaptive Learning Systems for Post-Traumatic Recovery. Journal of Educational Technology & Society, 24(3), 115–129.
65. Danish, S. J., & Antonides, B. J. (2020). The Challenges of Transitional Interventions for Veterans. Journal of Traumatic Stress, 33(4), 455–464.
66. Farnsworth, J. K. (2023). Trauma-Informed Education: Building Resilience in the Classroom. New York: Guilford Press. 310 p.
67. Greene-Shortridge, T. M., & Britt, T. W. (2022). Stigma as a Barrier to Social Integration for Combat Veterans. Military Psychology, 34(1), 22–35.
68. Kitchiner, N. J., & Bisson, J. I. (2024). Psychological Interventions for Combat-Related PTSD. Oxford: Oxford University Press. 288 p.

69. Meredith, L. S., & Sherbourne, C. D. (2021). Resilience and Recovery in Veteran Populations: A Comprehensive Framework. American Psychologist, 76(5), 712–725.
70. Rumann, C., & Hamrick, F. (2020). Student Veterans in Transition: Re-enrolling after Deployment. Journal of Higher Education, 91(3), 431–458.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Анкета

для оцінювання соціально-цифрової адаптованості та психоемоційного стану учасників бойових дій

Шановний респонденте! Опитування проводиться з метою вдосконалення освітнього простору для ветеранів. Ваші відповіді допоможуть адаптувати навчальні програми до ваших потреб. Оцініть наведені нижче твердження за 10-бальною шкалою, де 1 – зовсім не погоджуюсь (мінімальний прояв), а 10 – повністю погоджуюсь (максимальний прояв).

№	Питання/твердження	Оцінка (1-10)
Когнітивна стійкість		
1.	Мені легко концентрувати увагу на навчальному матеріалі довше 30 хвилин	
2.	Я добре запам’ятовую нову, абстрактну інформацію	
3.	Мене не виснажує інтенсивна розумова праця	
Психоемоційний стан		
1.	Я відчуваю страх перед «неуспіхом» у навчанні або критикою викладача	
2.	Мене дратують або змушують нервувати різкі звуки, шум або сторонні розмови в аудиторії	
3.	Я часто відчуваю внутрішню напругу, коли потрібно виконувати завдання на час	
Цифрова компетентність		
1.	Я впевнено користуюся сучасними програмами, хмарними сервісами та месенджерами для навчання	
2.	Я розумію як використовувати штучний інтелект для допомоги у вирішенні рутинних завдань	
3.	Я вважаю, що мої цифрові навички роблять мене конкурентоспроможним на ринку праці	
Соціальна інтегрованість		

1.	Мені комфортно працювати в команді з цивільними студентами	
2.	Я відчуваю підтримку з боку викладачів та адміністрації закладу	
3.	Я бачу чіткий зв’язок між своїм навчанням зараз та успішним працевлаштуванням у майбутньому	

ДОДАТОК Б

Навчально-тематичний план програми

«Цифровий міст: від військового досвіду до цивільної кар'єри»

(Адаптивна програма для здобувачів освіти з числа УБД)

Назва блоку	**Тематика занять**	**Формат та інструменти**	**Реабілітаційний ефект**
Блок 1. Когнітивний детокс та цифрова база	Робота з ОС та налаштування хмарних сховищ, основи кібербезпеки	Мікромодулі по 20 хв	Зниження техностресу, тренування концентрації без перевтоми
Блок 2. Соціальна взаємодія	Основи онлайн-комунікації	Робота в малих групах (2-3)	Відновлення довіри в команді, зниження рівня агресії до цивільного середовища
Блок 3. Креативні технології та ШІ-реабілітація	Використання ШІ для оптимізації процесів, цифрова арт-терапія	Практичні проєкти, генерація візуального контенту	Компенсація когнітивного дефіциту, екологічне вираження емоцій
Блок 4. Професійна рефлексія та інтеграція	Створення цифрового резюме, рефреймінг навичок	Тьюторський супровід, кар'єрне консультування	Валідація цивільної ідентичності, переосмислення військового досвіду